

Teatteriesitysten tekstittäminen

Kohdeyleisönä kuulovammaiset

Tanja Borg
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (saksa)
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2008

TAMPEREEN YLIOPISTO

Käännöstiede (saksa)

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

BORG, TANJA: Teatteriesitysten tekstittäminen. Kohdeyleisönä kuulovammaiset.

Pro gradu -tutkielma, 65 sivua + liitteet (2 kpl) + saksankielinen lyhennelmä 10 sivua

Toukokuu 2008

Teatteritekstittämisellä tarkoitetaan teatteriesityksen yhteydessä yleensä näyttämön yläpuolelle sijoitettavaa tekstitystä, joka muotoillaan etukäteen valmiiksi repliikeiksi ja ajastetaan tosiaikaisesti esityksen yhteydessä yleisön luettavaksi. Teatteritekstitystä muistuttaa läheisesti ooppera- ja ruututekstityksiä. Yleensä teatteritekstitystä käytetään vieraskielisten esitysten yhteydessä. Tämän tutkielman tarkoituksena on pohtia teatteritekstittämisen erityispiirteitä ja tarkastella teatteritekstittämisen hyvin vähän tutkittua kenttää.

Tutkimuksen taustalla on Kuulonhuoltoliiton, Teatterin tiedotuskeskuksen ja Valtion taidemuseon Kulttuurista kaikille -palvelun toimeksianto, joka oli osa Euroopan yhdenmukaisten mahdollisuuksien teemavuotta 2007. Tutkielmassa pohditaan millaisia erityisvaatimuksia kuulovammaisen kohdeyleisö asettaa tekstityksille. Toimeksiantajan pitkän tähtäimen tavoitteena on lisätä tekstityksiä kotimaisiin teatteriesityksiin kuulovammaista yleisönosaa varten. Tekstitykset palvelisivat myös esimerkiksi ikääntyneitä katsojia ja maahanmuuttajia. Toimeksiantannon pohjalta toteutettiin esiselvitys, joka yhtäältä valotti yleisön suhtautumista kuulovammaisille tekstitettyihin esityksiin ja toisaalta kartoitti teattereiden asenteita ja valmiuksia tekstitysten toteuttamisen suhteen.

Kuulovammaiselle yleisölle tekstittämistä selvitettiin kyselytutkimuksella. Vastaajajoukko oli pieni, joten tulokset ovat suuntaa-antavia. Tutkimuksen perusteella sekä kuulovammaisen että kuuleva yleisö suhtautuu ajatukseen tekstityksistä positiivisesti. Lähes jokainen kuulovammaisen lisäksi tekstitysten myötä teatterissa käymistään. Harva kuuleva jättäisi esityksen väliin tekstityksen vuoksi. Vastauksissa nostettiin esille erityisesti tekniikan toimivuus, repliikkien yhdistäminen oikeaan puhajaan ja näyttämön tapahtumien seuraaminen samanaikaisesti tekstityksen kanssa. Yleisön lisäksi useat teatterit osoittivat kiinnostusta tekstitysten toteuttamista kohtaan ja monet näkivät tekstityksille olevan todellista tarvetta. Yhteistyö kuulovammaisten kanssa on monille teattereille tuttua. Suurimmaksi esteeksi tekstitysten järjestämisessä koettiin kuitenkin rahoitus.

Avainsanat: teatteritekstittäminen, oopperatekstittäminen, audiovisuaalinen kääntäminen, näytelmäkääntäminen, kuulovammaiset

Sisällys

1. JOHDANTO	5
2. TEATTERITEKSTITTÄMISEN OMINAISPIIRTEITÄ	7
2.1. Teatteritekstittämisen kehitys.....	9
2.2. Teatteritekstittämisen monikerroksisuus.....	10
2.3. Tekstitysten kriteereitä.....	13
2.4. Puheen ja äänen merkityksestä teatterissa	18
2.5. Teatteritekstittämisen vs. muut kääntämisen lajit	21
2.5.1. Teatteritekstittämisen vs. oopperatekstittämisen.....	21
2.5.2. Teatteritekstittämisen vs. ruututekstittämisen.....	23
2.5.3. Teatteritekstittämisen vs. näytelmäkääntämisen	26
3. TEATTERIESITYKSEN TEKSTITTÄMINEN KUULEVAN SEKÄ HUONOKUULOISEN JA KUUROUTUNEEN YLEISÖN SILMISSÄ – KYSELYTUTKIMUKSEN ANTIA	28
3.1. Yleisölle suunnatun kyselytutkimuksen tausta ja tavoite.....	29
3.2. Kyselyn toteuttaminen ja vastausten määrä.....	31
3.3. Kyselyn tuloksia – kuulovammaisen yleisönosa	32
3.4. Kyselyn tuloksia – kuuleva yleisö	34
3.5. Yhteenveto	37
4. TEATTERIESITYKSEN TEKSTITTÄMINEN TEATTEREIDEN NÄKÖKULMASTA – KYSELYTUTKIMUKSEN ANTIA	40
4.1. Kyselytutkimuksen tausta ja tavoite	40
4.2. Kyselyn toteuttaminen ja vastausten määrä.....	41
4.3. Esitysten tekstittäminen	42
teattereiden omasta näkökulmasta	42
4.3.1. Tekstitetyt vierailuesitykset	42
4.3.2. Kuulovammaista yleisöä varten.....	44
tekstitetyt ja tulkatut esitykset	44
4.4. Yhteenveto	50
5. KUULOVAMMAINEN YLEISÖ TEKSTITYSTEN VASTAANOTTAJINA.....	52
6. LOPUKSI	56
7. LÄHDELUETTELO.....	61

LIITE 1: TEATTERIYLEISÖLLE JAETTU KYSELYLOMAKE 63

LIITE 2: TEATTEREILLE JAETTU KYSELYLOMAKE 64

DEUTSCHE KURZFASSUNG

1. JOHDANTO

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella teatteritekstittämisen laajaa ja vielä melko tutkimatonta kenttää. Tarkoituksena on määritellä, mitä teatteritekstittämisen käsite pitää sisällään käyttämällä hyväksi sille läheisten kääntämisen lajien kuvauksia soveltuvilta osin. Lisäksi tutkielmassa pohditaan eroja, joiden perusteella teatteritekstittämistä voidaan monista yhtäläisyyksistä huolimatta pitää omana kääntämisen lajinaan. Tutkielman taustalla on myöhemmin tarkemmin kuvailtava toimeksianto, jonka pohjalta toteutettiin teatteritekstittämistä sekä yleisön että teattereiden kannalta valottava kyselytutkimus. Toimeksiannon myötä teatteritekstitystä tarkastellaan tässä tutkielmassa kuulovammaisen erityisyleisön tarpeita silmällä pitäen. Tutkielman lopuksi pohditaankin, millaisia erityisvaatimuksia kuulovammaiset katsojat asettavat teatteritekstitykselle.

Teatteritekstittämistä koskevaa tutkimuskirjallisuutta on olemassa vähän. Pääasiallisena kirjallisuuslähteenäni on teatteritekstittämistä käsittelevä vastikään julkaistu Yvonne Grieselin teos *Die Inszenierung als Translat. Möglichkeiten und Grenzen der Theaterübertitlung*. Tutkielmani toisena suunnannäyttäjänä ovat Riitta Virkkusen oopperatekstittämistä koskevat tutkimukset, joista tärkeimpänä väitöskirja *Aika painaa. Oopperan tekstilaitekäännöksen toiminnalliset rajat*. Nimenomaan teatteritekstitystä käsittelevän kirjallisuuden vähäisen määrän vuoksi tutkielma nojaa teoksiin, joissa käsitellään teatteritekstittämistä läheisesti muistuttavia ooppera- ja ruututekstittämistä sekä näytelmäkääntämistä. Luvussa kaksi määritelläänkin teatteritekstitystä sille läheisten kääntämisen muotojen avulla ja eritellään, millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja teatteritekstittämisellä on verrattuna mainittuihin kääntämisen muotoihin.

Tutkimus lähti liikkeelle toimeksiannosta, jonka pohjalta laadittiin esiselvitys teattereiden mahdollisuuksista lisätä tekstityksiä osaksi teatteriesityksiä. Toimeksianto esitellään tarkemmin luvussa kolme. Esiselvitys käsitti kaksiosaisen kyselytutkimuksen, joka toteutettiin toimeksiantajan tarpeiden perusteella. Esiselvityksen tarkoituksena oli hahmotella teatteriesitysten tekstittämisen nykytilaa Suomessa sekä yleisön

vastaanoton kannalta että teattereiden käytännön tekstitysjärjestelyjen näkökulmasta, kuulovammainen yleisö jatkuvasti taustalla vaikuttaen.

Esiselvitykseen liittyvän tutkimuksen puitteissa seurattiin tekstitettyä teatteriesitystä testiryhmän kanssa, kerättiin tietoa teattereiden resursseista tekstittää esityksiä ja lopulta analysoitiin kyselytutkimuksilla saatuja tuloksia. Edellä mainittujen pohjalta muodostui lopulta selvitys, joka raportoinnin lisäksi sisältää toimeksiantajan toiveiden mukaisesti tulevaisuudennäkymiä sekä johtopäätöksiä yhdenvertaisemman teatterikokemuksen mahdollistamiseksi kuulovammaiselle yleisölle. Ensimmäinen kyselyosio esitellään luvussa kolme. Siinä keskitytään tarkastelemaan, kuinka sekä kuulovammainen että kuuleva yleisö suhtautuu tekstitettyyn teatteriesitykseen. Tulosten perusteella hahmotellaan johtopäätöksiä siitä, kuinka kuulovammaiselle yleisölle voitaisiin tekstityksen avulla tarjota mahdollisimman myönteinen ja ennen kaikkea tasavertainen teatterielämys. Toisen kyselyosion tuloksia tarkastellaan puolestaan luvussa neljä. Suomalaisille teattereille suunnatulla kyselyllä haluttiin selvittää teatteritekstitysten nykytilaa ja käytännön organisointia. Tavoitteena oli vastausten pohjalta kartoittaa teattereiden mahdollisuuksia ja halukkuutta lisätä tekstityksiä esityksiinsä.

Tutkielman lopussa kootaan yhteen teatteritekstittämisen periaatteita ottaen huomioon erityisesti kuulovammainen yleisö. Luvussa viisi pohditaan, millaisia asioita olisi hyvä ottaa huomioon, kun tekstitysten kohdeyleisönä ovat kuulovammaiset katsojat. Tämä luvun ajatukset pohjataan sekä tutkielman teoriaosuudelle että kyselytutkimusten tuloksille. Luvussa kuusi muotoillaan kyselyiden analyysien pohjalta päätelmiä ja toimenpidehahmotelmia tekstityksen vaikutuksesta teatterielämykseen sekä tekstitysten lisäämisen mahdollisuuksista teatteriesityksiin. Näiden tulevaisuuteen tähtäävien johtopäätösten lisäksi luvussa tehdään vielä yhteenvetoa koko tutkielman tuloksista.

2. TEATTERITEKSTITTÄMISEN OMINAISPIIRTEITÄ

Griesel (2007, 9) sijoittaa teatteritekstittämisen yhdeksi teatterikäntämisen alalajeista yhdessä tiivistävän käntämisen¹, simultaanitulkkauksen ja kaikkia edellä mainittuja yhdistelevien käntämisen muotojen kanssa. Vaikka teatterikäntämisellä on yhtäläisyyksiä monien käntämisen lajien kanssa, se muodostaa itsenäisen tutkimuskentän käänntötieteen sisällä. Kokonaisuutena se on oma erillinen tutkimuskohteensa. (Griesel 2007, 56) Tämän tutkielman kohteena teatterikäntämisen alalajeista on teatteritekstittäminen.

Teatteritekstittäminen muistuttaa läheisesti oopperatekstittämistä, mutta myös televisio-ohjelmien ja elokuvien tekstittäminen samoin kuin näytelmäkäntäminen ovat käntämisen lajeja, joilla on osittain yhtäläisyyksiä teatteritekstittämisen kanssa (Griesel 2007, 56). Koska tekstitykset ajastetaan jokaisen näytöksen yhteydessä erikseen tosiaikaisesti, tekstittäminen muistuttaa läheisesti myös simultaanitulkkausta. Seuraavassa määritellään teatteritekstittämistä käyttäen hyväksi edellä mainittujen käntämisen lajien määritelmiä soveltuvilta osin ja erittelemällä eroavaisuuksia, joiden vuoksi teatteritekstittämistä voidaan pitää omana käntämisen lajinaan.

Toteutuksensa puolesta teatteritekstityksellä tarkoitetaan teatteriesityksen yhteydessä yleensä näyttämön yläpuolelle sijoitettavaa tekstitystä (vrt. ruututekstitys, jossa tekstitys sijaitsee kuvan alalaidassa) (Griesel 2007, 11). Toteutukseltaan teatteritekstitys muistuttaakin eniten oopperatekstitystä. Oopperassa tekstitys voidaan tietysti toteuttaa monella tavalla, mutta Suomessa oopperatekstityksien kohdalla käytäntö on Virkkusen (2007, 244) mukaan seuraavanlainen. Tekstitys koostuu yksitai kaksirivisistä, korkeintaan 80 kirjoitusmerkin pituisista repliikeistä. Yleisö voi seurata tekstitystä esimerkiksi näyttämön yläpuolella sijaitsevalta tekstitaululta. Tekstityksen tehtävänä on helpottaa oopperaesityksen tulkitsemista, ja sen on näin ollen oltava sekä sisällöllisesti että fyysisesti osa oopperaesitystä. Tekstilaite pitää

---

¹ Tiivistävällä käänntöksellä viitataan käänntökseen, joka esittelee vieraskielisen teatteriesityksen sisällön pääkohdittain. Selkeästi jäsenneltyä käänntöstä luetaan samanaikaisesti näyttämösovituksen kanssa. Tunnuksmerkkejä ovat kattavuus, täsmällisyys, objektiivisyys, suppeus, ymmärrettävyys sekä havainnollisuus. Tiivistävästä käänntöksestä käytetään usein myös suppeampaa termiä *synopsis*. (Griesel 2007, 8)

sisällään tekstitaulun tai -ruudun, videotykin tai muun tekstiä heijastavan laitteet sekä tietokonekäyttöisen tekstitysohjelman, jolla tekstittäjä tekstittää esitykset. Niin yksittäisten repliikkien kuin tekstilaitekäännöksen koko pituus ovat tekstilaitteesta johtuen hyvin rajoitetut. (emt.) Tekstitykset ajastetaan joka näytöksen yhteydessä manuaalisesti yleisön luettaviksi. Teatteritekstitusten kohdalla periaate on sama, vaikka käytettävä tekniikka ja esimerkiksi käytettävissä olevien merkkien määrä voi vaihdella. Tekstityksen toteutus ja funktio noudattelevat niin oopperassa kuin teatterissa samoja periaatteita.

Muotonsa ja funktionsakin puolesta teatteritekstitäminen tulee myös hyvin lähelle ruututekstittämistä. Kuten teatteritekstitystä, ruututekstitystäkin määräävät keskeiset tekijät aika, tila ja lukunopeus, vaikka tekniikka ja osaaminen ovat vuosikymmenien saatossa kehittyneet (Vertanen 2007, 150). Näin on myös teatteritekstitämisen kohdalla. Tekniikka on kehittynyt kovasti, ja käytössä olevat laitteistot voivat olla hyvinkin erilaisia, mutta tekstitykselle rajat asettavat perustekijät pysyvät samoina.

Vuortaman (2008) mukaan ruututekstityksellä tarkoitetaan kirjallisessa muodossa esitettyä suomenkielistä tiivistelmää ohjelman vieraskielisen puheen sisällöstä. Ruututekstitys jaetaan yksiköiksi, joita kutsutaan repliikeiksi. Repliikiksi kutsutaan siis yhtä kerrallaan näkyvää ruututekstiä. (emt.) Pelkistetysti kuvailtuna myös teatteritekstitys on vastaavanlainen tiivistelmä ohjelman puheen sisällöstä. Niin ikään teatteritekstitys jaotellaan etukäteen repliikeiksi.

Vuortama (2008) kuvaa ruututekstien muodollisia vaatimuksia Yleisradiolla seuraavanlaisiksi. Ruututekstit voivat koostua yhdestä tai korkeintaan kahdesta tekstirivistä. Yhdellä rivillä on noin kolmekymmentä kirjainpaikkaa. Määrä voi vaihdella, sillä Ylen käyttämä Textstyle-ohjelma on suhteuttava, eli se mahdollistaa riville enemmän kapeita kirjaimia kuin leveitä. Yksirivisten repliikkien tulisi olla ruudussa pari sekuntia ja kaksirivisten kolmesta viiteen sekuntia, riippuen tekstin sisällöstä. Ruututekstit tulisi jaotella huolellisesti, jotta ne ovat helposti hahmotettavia, ääneen ja kuvaan rytmitettyjä ja sen mukaan ajastettuja. Repliikit muodostavat näin ajallisen jatkumon ja noudattelevat tekstitettävän ohjelman rytmiä ilman venyttelyä tai äkillisiä hypähdyksiä. (emt.) Ruututeksteihin tottuneilta suomalaisilta kaksirivisten tekstitysten lukeminen käy luontevasti. Kuitenkin tekstitys voidaan toteuttaa

tekniikasta riippuen hyvin monella tavalla. Kuten ruututekstit, myös teatteritekstitykset tulisi jaotella huolellisesti selkeän kokonaisuuden saamiseksi.

2.1. Teatteritekstittämisen kehitys

Vieraskielisten teatteriesitysten yhteydessä on käytetty tekstittämistä, simultaanitulkkausta, tiivistävää kääntämistä ja näitä yhdisteleviä kääntämisen muotoja (Griesel 2007, 2). Uusien teknisten mahdollisuuksien myötä esimerkiksi Saksassa teatteriesitysten tekstittämisestä on tullut yleisin kääntämisen muoto vieraskielisten teatteriesitysten yhteydessä (Griesel 2007, 3). Suomessa vierailevien teatteriryhmien vieraskielisiä teatteriesityksiä tekstitetään silloin tällöin, ja esimerkiksi Tampereen Teatterikesä -festivaalin yhteydessä tekstitetyjä teatteriesityksiä on tarjolla vuosittain. Teatteritekstittämisen historiasta Suomessa on hyvin vähän tietoa saatavilla, sillä se on vielä hyvin satunnaista, eikä vakiintuneita käytäntöjä juuri ole.

Ensimmäiset tekstityslaitteet kehiteltiin 1980-luvulla. Silloiset tekstityslaitteet eivät olleet kytköksissä tietokoneisiin, joten tietokonetekniikan kehitys toi mukanaan suuria muutoksia. Tekstityslaitteet pystyttiin yhdistämään ajan myötä tietokoneen ja sopivien ohjelmistojen kanssa. Näin säästettiin toisaalta paljon aikaa ja työtä, toisaalta myös kuluja saatiin pienennettyä. Tekninen kehitys vaikutti ratkaisevaan parannukseen, joka ei liity pelkästään tekstityslaitteiden käytettävyyteen vaan jolla oli myös kielellisiä seurauksia. Uuden, paremman tekniikan ansiosta tekstittäjälle jäi enemmän aikaa työstää tekstityksiä. (Griesel 2007, 40–41.) Nykytekniikan ansiosta tekstittäjän ei tarvitse käyttää niin paljon aikaa ja energiaa teknisestä puolesta huolehtimiseen, joten tekstittäjä voi keskittyä paremmin tekstitysten sisällön ja muodon hiomiseen. Toki tekniikka asettaa nykyiselläänkin omat rajoituksensa, mutta lähtötilanteesta on päästy eteenpäin.

Teatteritekstittämisessä on noudatettu pitkälti tekemällä oppimisen periaatetta, eikä alalle ole erityistä koulutusta ainakaan Suomessa, tuskin maailmanlaajuisestikaan. Teatteritekstittäminen on yhä kehittyvä kääntämisen laji, ja uusien tekniikoiden mukanaan tuomien mahdollisuuksien myötä tekstittäminen teatterissa tullee

kokemaan muutoksia. Jo nykytekniikalla olisi esimerkiksi mahdollista jakaa yleisölle silmälasit, joiden alareunassa tekstitys näkyisi ja kulkisi näin katseen mukana näkökentän alalaidassa koko esityksen ajan (Holopainen 2007). Näin tekstityksen saisi seurattavakseen kuka tahansa katsoja, ilman että tekstitys näkyisi sitä tarvitsemattomille. Tällainen tekniikka on kuitenkin vielä hyvin kallista. Tekstitys olisi myös mahdollista julkaista tosiaikaisesti esityksen kanssa salasanalla suojatulla internetsivulla, josta sitä voisi seurata esimerkiksi kännykän välityksellä (Holopainen 2007). Näin välttyttäisiin kalliilta laitehankinnoilta, mutta ainakaan vielä internet-yhteyden mahdollistava kännykät eivät ole niin yleisiä, että menetelmän voisi ottaa ongelmitta käyttöön. Myös itse esityksen seuraaminen hankaloituisi, kun katsetta pitäisi siirtää pieneltä matkapuhelimen näytöltä suurelle näyttämölle ja takaisin. Tekniikan suomat mahdollisuudet ovat kuitenkin monet.

2.2. Teatteritekstittämisen monikerroksisuus

Teatteritekstittämisellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Grieseliä (2007, 69) mukailleen hyvin moniulotteista käännösprosessia, jossa lähdetekstinä toimii koko näyttämösovitus. Juuri se tekeekin teatterikäntämisestä erityistä, että lähdetekstinä ei ole pelkästään esityksen kirjallinen käsikirjoitus vaan näyttämösovitus kokonaisuudessaan. (Griesel 2007, 8.) Kuten usein muukin kääntäminen, teatteritekstittäminen on siis hyvin monialaista, eikä pelkän kielellisen aineksen kääntäminen riitä laadukkaan tekstityksen luomiseksi. Lähdetekstinä toimii näyttämösovitus kaikkine elementteineen, ja käännösprosessin tuloksena syntyvä kohdeteksti on näyttämösovituksen ja tekstityksen yhdessä muodostama kokonaisuus.

Läheisimmin teatteritekstittäminen muistuttaa oopperatekstitystä. Grieselin mukaan (2007, 57) oopperatekstittämisessä kyse on lähdekielisten librettojen kirjallisista käännöksistä, jotka simuloivat suullista kommunikaatiota. Virkkunen (2007, 244) ymmärtää oopperatekstityksen hieman laajemmin. Hänen mukaansa tekstitetyllä oopperalla tarkoitetaan alkuperäiskielellä esitettävää teosta, joka esitetään yhdessä reaaliaikaisesti julkaistavan tekstilaitekäännöksen kanssa. Tekstilaitekäännös laaditaan

produktion näyttämötulkinnan pohjalta – ei siis pelkän kirjallisen libreton pohjalta. Kirjallisesta libretosta ei käy ilmi, kuinka pitkään dialogin sanat tai repliikit kestävät puhuttuina tai laulettuina tai kuinka roolihenkilöiden äänet painottuvat näyttämöllä. (emt. 246.) Siksi tekstilaitekäännöksen lähdetekstiksi on hedelmällisempää käsittää koko näyttämösovitus pelkän kirjallisen libreton sijaan. Virkkusen laajempi käsitys tekstitetystä oopperasta lienee lähempänä toimivan tekstilaitekäännöksen määritelmää, ja myös käytännössä tekstittäjät tekevät käännöksensä koko näyttämötulkinnan huomioon ottaen. Myöskään teatteritekstityksen laatiminen esimerkiksi pelkän käsikirjoituksen pohjalta ei siis ole järkevää, sillä vaikka teatteri voikin olla hyvin tekstipainotteista, näyttämösovitus sisältää muitakin merkityksellisiä elementtejä. Koko näyttämösovitus huomioon ottamalla pystytään muotoilemaan kattava ja tasapainoinen tekstilaitekäännös.

Oopperatekstityksen taustalla on pitkä prosessi. Virkkusen (2008, 246) mukaan käännösprosessi alkaa jo oopperaproduktion harjoituksista, joissa kääntäjä-tekstittäjä on läsnä alusta alkaen ja muokkaa käännöstä harjoitusprosessin edetessä niin sisällöllisesti kuin ajallisestikin osaksi näyttämötulkintaa. Näin syntyy käännös, joka noudattelee musiikin ja näyttämötoiminnan asettamia aikarajoja ja mukaillee näyttämötulkinnan sisältöä. Lopputulos ei ole pelkkä tekstilaitekäännös vaan tekstitetty oopperaesitys. (Virkkunen 2007, 246.) Ihanteellisimmillaan tekstitys otettaisiin myös teatterissa oopperan tapaan osaksi esitystä alusta lähtien ja lopputuloksena olisi yhtenäinen kokonaisuus: tekstitetty teatteriesitys. Huolellisesti toteutettu tekstitys ei jää irralliseksi vaan on luonteva osa näyttämösovituksen kokonaisuutta ja myötäilee näyttämösovitusta niin ajallisesti kuin sisällöllisestikin. Tekstityksen läsnäolo voidaan ottaa huomioon myös lavastuksessa. Näin tekstitys voidaan esimerkiksi ”upottaa” lavasteisiin, jolloin se istuu luonnollisesti esitykseen. Myös luettavuutta voidaan parantaa sijoittamalla tekstitys sitä lukevan yleisön kannalta otollisesti. Toimiva käytäntö on tietysti myös tekstityksen sijoittaminen yksinkertaisesti kaksirivisenä näyttämön yläpuolelle.

Tekstitys vaikuttaa teatteriesityksen vastaanottoon sekä akustisella että optisella tasolla. Kielelliset merkit ovat lähdetekstinä toimivassa näyttämösovituksessa vastaanotettavissa ainoastaan akustisesti. Tekstityksen myötä kielelliset merkit ovat vastaanotettavissa sekä akustisesti että optisesti. (Griesel 2007, 53.) Kun puhutaan

ulkomaisten teatteriesitysten tekstittämisestä, yleisöllä on yleensä käytössään sekä akustinen että optinen kanava – yleisö kuulee puhutut repliikit ja ymmärtää siitä kielitaitonsa mukaisen määrän ja lukee samanaikaisesti näkemänsä tekstitysrepliikit. Vaikka yleisö ei ymmärtäisikään näyttämösovituksen kieltä, lisäinformaatiota antavat äänensävy, -paino ja -voimakkuus.

Jokainen esitys tekstitetään eli ajastetaan erikseen manuaalisesti paikan päällä. Niin oopperassa kuin teatterissakin tosiaikaisuus on tekstityksen kulmakiviä. Kääntäjä-tekstittäjä valmistelee tekstilaitetekäännöksen etukäteen, tallentaa sen tekstitysohjelmaan ja tekstittää esityksen tosiaikaisesti paikan päällä. Tosiaikaisuus on oopperatekstittämisen perusedellytyksiä, sillä esityksen tempo voi vaihdella esityksestä ja kapellimestarista toiseen. (Virkkunen 2007, 246.) Tosiaikaisuus on myös teatteritekstittämisen peruselementti. Aivan kuten oopperassa, tai mahdollisesti jopa vielä todennäköisemmin, teatteriesityksen tempo ja rytmi voivat vaihdella esityksestä toiseen suurestikin. Tempo vaihtelee näytöksittäin eikä sitä koskaan voi etukäteen ennustaa. Siksi onnistuneen, esityksen rytmiä seurailevan tekstityksen aikaansaamiseksi tekstitysten ajastaminen paikan päällä manuaalisesti on onnistuneen tekstityksen perusedellytys.

Tuominen (2007, 298) on tutkinut ruututekstitysten vastaanottoa. Ruututekstit eroavat suuresti muista kääntämisen lajeista, sillä niiden kannalta keskeisin ominaisuus on multimodaalisuus. Audiovisuaaliset tekstit välittävät viestiä monen kanavan kautta. Käännöksen rinnalla tietoa välittävät niin kuva kuin äänikin. Kyse ei ole siis yksinomaan sanallisesta tekstistä vaan moniulotteisesta kokonaisuudesta. Tekstitys pyrkii välittämään niitä multimodaalisen kokonaisuuden elementtejä, jotka olisivat tekstityksiä lukevalle yleisölle mahdottomia ymmärtää ilman tekstitystä. (emt.) Myös teatteriesitys voidaan lukea audiovisuaaliseksi tekstiksi ja näin ollen ajatus moniulotteisesta kokonaisuudesta soveltuu myös teatteritekstityksiin. Teatterissakin on tiedostettava tekstin lisäksi näyttämösovituksessa läsnä olevat muut tarinaa kertovat ja viestiä välittävät elementit (kuten visuaaliset elementit ja äänet), jotka on tarpeen tullen otettava huomioon myös tekstityksessä.

2.3. Tekstitysten kriteereitä

Teatteritekstityksiltä odotetaan paljon niin käänösprosessin kuin toteutuksenkin suhteen. Niiden lisäksi on luonnollisesti otettava huomioon myös tekstityksiä lukeva yleisö. James (2001, 152 teoksessa Tuominen 2007, 296) pitääkin katsojia ja heidän odotuksiaan tärkeimpänä kriteerinä. Hän luettelee ruututekstien keskeisiä ominaisuuksia seuraavasti. Tekstityksen tulisi olla yleisön kannalta helposti luettava ja luotettava. Lisäksi sen tulisi olla virheetöntä, selkeää ja uskottavaa. Tekstityksen tulisi tuntua osalta ruudulla nähtävää toimintaa. Tärkeintä on, että katsoja voi nauttia näkemästään niin, että tekstitys on luonnollinen osa kokonaisuutta. (emt.) Nämä ruututekstityksiä koskevat vaatimukset soveltuvat myös teatteritekstityksiin. On tietysti vaikea tietää, millaisiksi yleisö tekstityksen kokee, mutta edellä mainittujen kriteerien pitäminen mielessä toimii ohjenuorana ja tukee laadukkaan tekstityksen laatimista.

Grieselin (2007, 134) mukaan tärkeintä teatteritekstittämisessä on helppo luettavuus. Hän listaa oopperatekstittämistä koskevia kriteerejä, joita voidaan hyvin pitkälti soveltaa teatteritekstitysten laatimisessa. Seuraavassa esitellään kriteerit tärkeysjärjestyksessä:

- lauserakenteiden, sanavalintojen ja sanarakenteiden yksinkertaisuus
- mahdollisimman vähäinen merkkien määrä
- parhaimman mahdollisen luettavuuden saavuttamiseksi kieliopillisesti vähemmän hyväksyttävien muotojen käyttö sallittua
- libretistin tyylin säilyttäminen
- kaunokirjallisten keinojen (riimi, rytmi) välttäminen
- tekstityksen sovittaminen järkevästi musikaaliseen ja dramaturgiseen tasoon
- repliikin ajoittaminen musikaalisen fraasin alkuun
- musikaalisten kohokohtien, taukojen ja kadenssin huomioiminen
- tekstityksen sovittaminen lavastukseen
- tekstityksen sisältämä tieto julkaistaan samanaikaisesti libreton sisältämän tiedon kanssa

- prioriteettien asettaminen, lyhentäminen välttämätöntä
- repliikkien lukumäärä ja tiheys seurailee dramaturgista juonenkulkua
- tauot ovat tarkoituksellisia ja harkittuja
- tekstitys sisältää runsaasti tiivistämistä
- tietoa tiivistetään ja supistetaan (Griesel 2007, 134)

Grieselin mukaan tekstitysten laatimisen peruselementtejä on ajallinen rajoittuneisuus. Sen rinnalle nousee repliikkien luettavuus. Lontoon Royal Opera Housen tekstittäjä Judy Mackerrasin (1989) mukaan tärkeää on myös lauserakenteen ja sanojen yksinkertaisuus. Jopa kieliopillisesti virheelliset lauseet ovat sallittuja, mikäli ne edistävät ymmärrettävyyttä. Librettojen tyyli pitäisi pyrkiä säilyttämään, kun taas kaunokirjallisten keinojen kuten riimin ja rytmin käyttöä tulisi välttää. Tärkeintä on järkevä yhteensovittaminen produktion musikaalisen ja dramaturgisen tason kanssa, mikä tarkoittaa myös musikaalisten kohokohtien, taukojen ja kadenssien huomioimista. Runsaan tiivistämisen vuoksi tekstittäjän täytyy osata priorisoida asioita. (Griesel 2007, 59.)

Myös teatteritekstittämisessä on hyvä suosia yksinkertaista lauserakennetta ja sanavalintoja, jotta yleisö ehtii rajoitetussa ajassa lukea ja sisäistää tekstitysrepliikit. Samaa tavoitetta tukee myös mahdollisimman vähäinen merkkien määrä. Niin ikään epätavallisten kieliopillisten muotojen käyttö kohtuullisissa määrin lienee sallittua, mikäli se palvelee luettavuuden tavoitetta. Teatteriesityksissä ei luonnollisesti ole librettoa, mutta ajatusta voidaan kuitenkin soveltaa teatteriesitykseen ja pyrkiä säilyttämään käsikirjoituksen ja esimerkiksi roolihahmojen tyyli tekstityksessä. Kaunokirjallisten keinojen, kuten riimin välttäminen pätee oopperassa eri tavalla kuin teatterissa. Oopperassa tekstityksen ei ole tarkoitus olla laulettavassa muodossa, joten riimittely voisi johtaa yleisöä harhaan. Teatteritekstityksissä riimittelyn käyttö lienee paikallaan, mikäli sitä esiintyy myös lähdetekstissä esimerkiksi teho- tai tyylittelykeinona. Toisin kuin oopperassa, teatteriesityksen eteneminen ei perustu musiikkiin. Teatteriesityksissä tekstittäjän olisikin hyvä tunnistaa näyttämösovituksen rytmi ja tempo voidakseen sovittaa tekstityksen niihin sopivaksi.

Tekstilaitekäännökseen muotoilemisessa on tärkeää ottaa huomioon sitä seuraavan yleisön mahdollisuudet lukea tekstityksiä. Yleisö sijoittuu vaihtelevasti monelle tasolle

ja etäisyydelle suhteessa näyttämöön. Pienessä tilassa yleisö näkee tarkempia yksityiskohtia kuin suuressa. Pienessä tilassa yleisön katseet kohdistuvat pienemmälle alueelle, jolloin aikaa tekstityksen lukemiselle jää enemmän. Yleensä suuri tekstitaulu sijaitsee keskitetysti aivan näyttämön yläpuolella. Katsomon puolella puolestaan voi sijaita pieni pikkutelevisiota muistuttava tekstiruutu, joka voidaan sijoittaa esimerkiksi penkin selkä- tai käsinojaan. Tarkoituksenmukaisinta on sijoittaa tekstitaulu yleisön näkökulmasta sopivimmalle paikalle. Aina tekstilaitekäännöksen näkyvyys ei kuitenkaan ole etusijalla, vaan suuremman merkityksen voivat saada taiteelliset ratkaisut. (Virkkunen 2007, 248.) Myös teatterissa erilaiset lavastukselliset ratkaisut voivat vaikuttaa tekstityksen sijoitteluun. Tämä voi heikentää tekstityksen luettavuutta, jos tekstitys heijastetaan esimerkiksi näyttämökuvan ulkopuolelle kauas lavan tapahtumista. Tällöin yleisö joutuu siirtämään katsettaan turhan paljon edestakaisin näyttämön tapahtumien ja tekstityksen välillä, ja tekstityksen seuraamisesta tulee vaivalloista. Myös repliikkien yhdistäminen oikeaan puhujaan vaikeutuu, kun ne sijoitetaan liian kauas. Niin ikään esimerkiksi liian kirkas kohdevalaistus voi heikentää tekstin luettavuutta.

Toisaalta tekstitys voidaan ottaa osaksi lavastusta ja näyttämöllistä ilmaisua, jolloin sen luettavuuskin paranee merkittävästi. Nykytekniikka mahdollistaa tekstityksen heijastamisen jopa kulloinkin äänessä olevan roolihahmon lähelle, mikä on luettavuuden kannalta usein ihanteellisimpia vaihtoehtoja. Kun lavastuksessa otetaan huomioon tekstityksen läsnäolo, valaistus ja värit sekä tekstityksen sijoittelu voidaan muokata sellaisiksi, että tekstityksen seuraaminen käy yleisöltä vaivatta. Tekstityksen integroiminen lavasteisiin tavalla tai toisella tekee siitä myös luontevan osan näyttämösovituksista, eikä se näin ollen jää irralliseksi ja hankalasti seurattavaksi esityksen osaksi.

Teatterissa repliikkejä ei tarvitse tähdätä musikaalisen fraasin alkuun, mutta tekstitysrepliikkien olisi hyvä mukailla roolihahmojen puheenvuorojen aloituksia ja lopetuksia ruututekstien tapaan. Musikaalisten kohokohtien, taukojen ja kadenssin huomioiminen koskettaa lähinnä oopperaesityksiä, teatteritekstityksien yhteydessä näillä asioilla ei ole suurta merkitystä. Kuitenkin voidaan ajatella, että teatteritekstityksessä tulisi ottaa huomioon näyttämösovituksen kohokohdat ja tauot, joilla puolestaan voi olla suurtakin merkitystä. Kuten oopperassa, myös teatterissa

repliikien lukumäärän ja tiheyden tulisi seuralla dramaturgista juonenkulkua ja taukojen tulisi olla tarkoituksellisia ja harkittuja. Tähän liittyy myös se, että tekstityksen sisältö ei saisi laahata perässä suhteessa esityksen sisältöön, eikä se myöskään saisi paljastaa tietoa ennen kuin se on tullut näyttämösovituksessa ilmi. Esimerkiksi vitsin paljastaminen tekstityksessä ennen kuin roolihahmo on ehtinyt sitä lavalla lausua, latistaa varmasti komiikkaa. Voimakas tiivistäminen ja sen vuoksi priorisointi on ehdottoman tärkeää niin oopperan, teatterin, televisio-ohjelmien kuin elokuvienkin tekstittämisessä. Käytävissä olevan tilan ja ajan muodostamat rajoitukset ohjailevat tekstityksen muotoa ja sisältöäkin. Tekstittäjä ei pysty välttämään tiedon supistamista, tiivistämistä ja lyhentämistä.

Tekstityksissä on otettava huomioon rytmi. Tekstitysten rytmin olisi hyvä noudatella esityksen rytmia. Esimerkiksi oopperassa oopperateoksen eri musiikilliset osat synnyttävät esitystekstiin eräänlaisen hengitysnopeuden, jota noudatteleamalla tekstityksestä saadaan luonteva osa esitystä (Virkkunen 2007, 246). Aaltonen (1998, 41) puhuu teatteriesitysten tapahtumien rytmistä. Ajatusta oopperateoksen hengitysrytmistä voidaankin soveltaa teatteriesityksiin, joissa tapahtumat niin ikään saavat omat rytminsä. Toisinaan tapahtumat voivat edetä tuskallisen hitaasti ja seuraavassa hetkessä jo päätähuimaavan nopeasti. Tämä rytmi tulisi teatteritekstityksiä laatiessa ottaa huomioon, jotta tekstitys ”hengittää” samaan tahtiin esityksen kanssa.

Myös roolihahmoilla voi olla omat rytminsä. Vertasen (2007, 152) mukaan tekstitysten tulisi noudattaa mahdollisimman tarkkaan puherytmia. Repliihin tulisi olla suhteessa sanottuun myös siinä mielessä, että lyhyt kepeä tokaisu ei voi muuttua täysipitkäksi kaksiriviseksi repliikiksi, eikä painokasta puhetta tule supistaa hengästyneiksi yksirivisiksi. Koska käytävissä oleva aika on rajallinen, kaikki sanottu ei mahdu repliikkeihin. Tekstittäjän on osattava poimia sanotusta oleellinen, jonka sisällyttää tekstiin, ja uskallettava jättää pois katsojalle muutenkin selviävä tai epäolennainen informaatio. (emt.) Tekstittäjän tulisi olla ajastustilanteessa tarkkana, jotta erilaiset rytmit näkyvät myös tekstityksissä.

Vertasen (2007, 150) pohdintojen mukaan tekstittäjän tulisi pyrkiä uskollisuuteen alkuperäistä ilmaisua, tyyliä ja tunnelmaa kohtaan, vaikka tekstittäjän on välillä

tehtävä radikaalejakin ratkaisuja mahdollistaakseen puhujan sanoman rajoitettuun tilaan, ajoittaakseen sen juuri oikeaan aikaan ja pitääkseen sen ruudussa riittävän kauan. Tekstitys voi sisältää asiatietoa tai suuria tunteita, hidasta jaarittelua ja nokkelaa sanailua, mutta silti edellä mainittujen perusvaatimusten puitteissa. Tarkasti puherytimiä seurailevat ja sopusoinnussa kuvan ja äänen antaman vaikutelman kanssa olevat ruututekstit synnyttävät katsojalle illuusion ohjelman kielen ymmärtämisestä. (emt.) Teatterissa tällaisen illuusion syntymistä voi rajoittaa tila, joka on huomattavasti suurempi kuin televisioruutu ja näin ollen pakottaa katsojan siirtämään katsetta tekstitysten lukemiseksi. Siitä huolimatta tekstitykset voivat myös teatterissa muodostaa harmonisen ja miellyttävästi seurattavan kokonaisuuden yhdessä näyttämösovituksen kanssa.

Vuortama (2008) kertoo Ylen ohjeistuksien mukaisesti ruututekstin tärkeimmän vaatimuksen olevan selkeys ja ymmärrettävyys. Ymmärrettävyyteen lasketaan kuuluvaksi myös se, että teksti on riittävän kauan ruudussa. Ruututekstityksen tulisi olla uskollinen alkuperäisen ohjelman tyylille ja sisällölle, ja tekstittäjältä vaaditaankin tyylittelytaitoa. Tekstittäjän on ensin tunnistettava kielen rekisteri, idiomit sekä kulttuurinen ja tyylillinen liikkuma-ala ja sen jälkeen luotava tekstityksiin illuusio puheen eri tyylilajeista. Tekstittäjän tulee käyttää myös harkintaa, sillä esimerkiksi karkeat ilmaukset, kuten kiro sanat, tekevät luettuna voimakkaamman vaikutuksen kuin kuultuna. Ruututekstien tulee myös olla hyvää suomea. Tällä tarkoitetaan aitoa ja luontevaa kieltä, suomen kielen mukaisia lauserakenteita ja idiomia sekä välimerkkejä. Vieraan kielen substantiivirakenteet, upotukset ja passiivirakenteet on osattava purkaa kertalukemalla ymmärrettäväksi suomeksi. Ylellä noudatetaan tekstityksissä myös suomen kieliopin mukaista välimerkkien käyttöä. (emt.)

Tekstitysten vastaanottoon ja luettavuuteen liittyy myös niiden lyhytaikaisuus ja ohimenevyys. Kukin repliikki on näkyvillä vain muutamien sekuntien ajan ja niiden virta jatkuu tasaisena esityksen loppuun saakka, ilman että menneisiin repliikkeihin voisi palata. Siinä kun kaunokirjallisten tekstien lukemiseen voi käyttää niin paljon aikaa kuin haluaa tai palata tarvittaessa tekstissä taaksepäin, tekstitysten lukeminen on ajallisesti rajoitetumpaa. (Tuominen 2007, 300) Televisiossa yhdelle riville mahtuu hiukan yli 30 merkkiä käytettävästä tekniikasta riippuen. Täyspitkän yksirivisen repliikin pitäisi olla näkyvissä kahdesta kolmeen sekuntia ja täyspitkän kaksirivisen

neljästä viiteen sekuntia. (Vertanen 2007, 151.) Teatterissa repliikien pituus voi olla hyvin erilainen, ja etäisyyden vuoksi tarvitaan suhteessa enemmän luku-aikaa, mutta edellä mainitut televisiotekstitysten näkyvilläoloajat antavat viitteitä keskivertoisesta lukunopeudesta. Teatteriesityksessäkin tekstityt repliikit tulevat ja menevät omaan tahtiinsa ja niiden lukemiseen on aikaa rajoitetusti ja vähän.

Hyvän ruututekstin sanotaan olevan niin luonteva, ettei sitä juuri huomaa lukevansa (Vuortama 2008). Ihanteellisimmillaan ruututekstien lukijalle syntyykin illuusio vieraan kielen ymmärtämisestä, mikäli tekstitys on niin sujuva ja virheetön, että sen lukeminen sujuu huomaamatta. Tekstitys teatteriesityksen yhteydessä on monelle vielä niin uusi asia, että ehkä aivan tälle tasolle ei vielä tässä vaiheessa ole mahdollista päästä. Tekstityksen tuominen teatteriin herättää todennäköisesti vielä yleisössä huomiota. Kuitenkin näyttämösovituksia tekstittäessä on hyvä pitää mielessä ruutu- ja oopperatekstittämistä koskevat ohjeet ja ihanteet.

2.4. Puheen ja äänen merkityksestä teatterissa

Teatteritekstitys on aina sidoksissa teatteriin, eikä sitä voi olla itsenäisesti vaan aina samanaikaisesti esityksen kanssa. Niin ikään tekstitystä tarvitaan ainoastaan silloin, kun puhe on esityksessä keskeisessä asemassa. Teatteritekstityksen merkitystä voidaan vähätellä väittämällä, että esitys on paljon muutakin kuin puhetta eivätkä lausutut repliikit ole tärkeitä. Näiden väitteiden mukaan teatteriesitystä olisi mahdollista seurata ilman, että ymmärtää esityksen kieltä. (Griesel 2007, 14.) Toisinaan näin voi ollakin, sillä teatteriesityksissä ei aina tarvita sanoja, eikä puhe ole esityksen välttämätön elementti. Esimerkiksi suomalaisen teatterin alkuvuosina esityksissä käytettiin tukena ainoastaan eräänlaista juonikuvausta. Kuitenkin länsimainen teatteriperinne nojaa pääosin kirjoitettuun tekstiin. (Aaltonen 1998, 9-10.) Suomessa valtaosa teatterista lienee kirjoitettuun tekstiin nojaavaa puheteatteria, jossa lausutut repliikit ovat hyvin keskeisessä asemassa. Tämän tutkielman kannalta olennaista on juuri puheeseen nojaava teatteri.

Useimmissa teatterimuodoissa puhe on tärkeä, merkityksiä tuottava elementti. Vaikka kommunikaatio koostuu lukuisista merkeistä, kielelliset merkit ovat käännöstä ajatellen tärkeimpiä. Elekieli ja mimiikka tuottavat myös osaltaan merkityksiä, eikä niitäkään sovi jättää käännösprosessissa huomiotta. Puheella on aivan erityinen merkitys, sillä sen avulla voidaan korvata muita teatteriesityksen merkkejä, kun taas muut merkit eivät pysty korvaamaan puhetta. (Griesel 2007) Puheen voidaan siis katsoa olevan teatterin semiotiikan tärkeä osa, jonka painotus voi olla toisinaan vahvempi ja toisinaan heikompi. Kun puheella on vahvempi painotus kokonaissemiotikassa, käännös on välttämätön, jotta voidaan pysyä uskollisena lähdekieliselle näyttämösovitukselle sen eri osien painotusta muuttamatta. (Griesel 2007, 18) Jos yleisö ei ymmärrä esityksen kieltä eikä tekstitystä tai muuta käännöstä ole tarjolla, muiden viestiä välittävien elementtien rooli korostuu. Tekstityksen avulla osien välinen tasapaino voidaan säilyttää paremmin.

Teatterissa puheeseen liittyy aiemmin tekstitysten kriteereiden yhteydessä mainittu rytmi. Tässä yhteydessä tärkeimpiä ovat henkilöiden rytmit; roolihahmo voi puhua lyhyin lausein tai puhetulvia ryöpsyttäen (Aaltonen 1998, 41). Rytmien voidaan jopa sanoa olevan tärkeämpää kuin sanojen varsinaisen sävyn. Esimerkiksi töksäyttelevä jurottaja voi muuttua sujuvaksi keskustelijaksi pisteiden määrää vähentämällä ja sivulauseita lisäämällä. Samoin näyttelijä pystyy lausumaan sanat lukuisin eri vivahtein, mutta rytmien muuttaminen ei käy lausunnan keinoin. (emt.) On siis tärkeää, että tekstitys mukailee repliikkien sisäistä rytmiä, jotta esityksen alkuperäistä kieltä ymmärtämättömällekin katsojalle välittyvä oikeanlainen vaikutelma esityksen henkilöistä ja heidän luonteenpiirteistään ja olemuksestaan. Tekstitys ei saisi muuttaa roolihahmon puheen rytmiä vaan sen pitäisi mukaila sitä. Puheella ja sen rytmillä on suuri rooli teatteriesityksessä.

Tarinankerronnassa puheen lisäksi äänellä voi olla monenlaisia rooleja. Se voi vuorotella tai kilpailla sanan ja kuvan kanssa, sen avulla voidaan luoda erilaisia tunnelmia tai kuljettaa tarinaa eteenpäin. Äänillä voidaan myös kiinnittää katsojan huomio haluttuihin asioihin. Äänet voivat olla esimerkiksi luonnonääniä (ihmisen puhe, nauru) tai koneääniä (auton moottorin hurina, liikennevalojen piipitys). Tarinan tulkitsemisessa ääni toimii osana kokonaisuutta, yhdessä kuvan ja sanan kanssa, osallistuen jännitteiden synnyttämiseen osien välille. (Oittinen 2007, 58.)

Tarinankerronnassa voidaan käyttää myös erilaisia tehosteäänä. Taustatehosteet tuovat tarinankerrontaan jatkuvuutta luomalla tunnelmia ja siirtymiä tilanteesta toiseen. Niitä voisikin verrata esimerkiksi maalauksen taustaväriin tai yleissävyyn. Myös musiikilla voidaan luoda tunnelmia ja psyykkisiä tiloja (jännitys, ilo) sekä maalailta maisemia. Pistetehosteilla tarkoitetaan lyhyitä, ihmisen tai esineen aiheuttamia ääniä, jotka ovat yleensä äänilähteensä kanssa synkronissa. Niiden avulla lisätään tarinankerronnan uskottavuutta ja luodaan tapahtumaympäristöön syvyyttä antamalla tietoa ympäristöstä, esineiden sijainnista, koosta ja raskaudesta. Pistetehosteita voidaan käyttää myös staattisen tai niukan kohtauksen elävöittämiseen. Erikoistehosteita puolestaan voidaan tarvita silloin, kun halutaan kuvata esimerkiksi unta tai muistelua. Ääni osallistuu siis monin eri keinoin tarinankerrontaan ja illuusion luomiseen. (Karjalainen 1998 teoksessa Oittinen 2007, 59)

Ääni voi olla ristiriidassa kuvan kanssa tai se voi vahvistaa kerrottua tarinaa. Tarina tai osa siitä voi painottua äänelliseen kerrontaan kuvallisen tai sanallisen sijaan. Hiljaiset kohdat voivat olla tarinankerronnan kannalta hyvin merkittäviä, joten on tärkeää pohtia, kuinka ne vaikuttavat tarinan kulkuun ja rytmiin ja mitä niiden avulla halutaan ilmaista. (Oittinen 2008, 58.) Edellä kuvailut erilaiset äänen roolit tarinankerronnassa soveltuvat parhaiten elokuvien äänimaailmaan. Kuitenkin myös teatterissa käytetään muun muassa erilaisia tehosteäänä, taustaäänä tunnelmien luomiseksi ja hiljaisuuttakin, joten tekstittäjän on hyvä tiedostaa niiden läsnäolo ja pohtia niiden mahdollista vaikutusta tekstitykseen, sen sisältöön ja rytmiin. Äänen merkitys ja niiden huomioiminen tekstityksessä korostuvat entisestään, kun tekstitys suunnataan kuulovammaiselle yleisölle. Tätä pohditaan lähemmin myöhempanä.

2.5. Teatteritekstittäminen vs. muut kääntämisen lajit

Teatteritekstittämisestä sellaisenaan ei ole juurikaan tieteellistä tutkimustietoa. Vaikka teatteritekstittämisellä on paljon yhteneväisyyksiä muiden kääntämisen lajien kanssa, sitä voidaan pitää omana erityisenä kääntämisen lajinaan. Seuraavassa esitellään teatteritekstittämistä lähimpänä olevien kääntämisen lajien eroavaisuuksia teatteritekstittämiseen.

2.5.1. Teatteritekstittäminen vs. oopperatekstittäminen

Oopperatekstittäminen on kääntämisen alalajeista lähinnä teatteritekstittämistä. Ei ainoastaan itse käänös vaan myös käänös- ja tekstitysprosessit muistuttavat hyvin läheisesti toisiaan. Oopperatekstittäminen on kuitenkin laajemmalle levinnyttä ja tunnetumpaa kuin teatteritekstittäminen. Myös Suomessa oopperatekstittäminen on saavuttanut vakiintuneen aseman. Kuten Virkkunen toteaa (2007, 244), suurin osa maassamme esitetyistä oopperaproduktioista on tarjottu vuodesta 1987 lähtien tekstilaitetekäänöksen kera. Sen sijaan teatteritekstittäminen on meillä vielä suhteellisen harvinaista, eikä kovin monilla teattereilla ole kokemusta teatteriesitysten tekstittämisestä. Oopperataloille on kannattavaa hankkia tekstityslaitteisto, sillä sitä voidaan tarvita lähes päivittäin (Griesel 2007, 60). Teattereiden kohdalla tilanne on toinen, sillä tarvetta tekstityksille ei ole niin usein kuin oopperassa, jossa runsaan vieraskielisen ohjelmiston lisäksi tekstitetään nykyään myös suomeksi esitetyt oopperaproduktiot.

Griesel (2007, 58) nostaa oopperatekstittäjän tärkeimmäksi ominaisuudeksi oopperantuntemuksen ja musiikillisen koulutuksen jopa kielitaidonkin ohi. Hänen mukaansa tekstityksiä ajastettaessa lähdekielen hallinta ei ole välttämätöntä, sillä ajastaja voi turvautua nuotteihin ja musiikilliseen rakenteeseen. (Griesel 2007, 60.) Laadukkaan tekstityksen takaamiseksi lähdekielen hallinta lienee kuitenkin hyvin tärkeää ajastajalle. Ainakin vallitsevan suomalaisen käytännön mukaan tekstitykset ajastaa käytännössä kieltä osaava henkilö, joka useimmiten lienee myös tekstityksen laatija. Vaikka nuottientuntemus ja musiikillisen rakenteen tunnistaminen on

tekstittäjälle äärimmäisen tärkeää, se tuskin pystyy kumoamaan kielitaidon merkitystä. Teatteriesitysten tekstittäjältä ei vaadita oopperatekstittäjälle välttämättömän musiikintuntemuksen kaltaista lisäosaamista.

Oopperan voidaan sanoa koostuvan näyttämöllisistä merkeistä (Fischer-Lichte 1983, 1992 teoksessa Virkkunen 2007, 248): kielelliset ja laululliset merkit (äänet, musiikki), lingvistiset ja paralingvistiset merkit (ilmeet, eleet, liikkeet, maski, kampausta, puvut) sekä esitystilaan liittyvät merkit (näyttämötila, lavastus, valaistus, rekvisiitta). Musiikki vaikuttaa niin tekstilaitekäännöksen kokonaispituuteen kuin yksittäisten repliikkien pituuteenkin kun taas näyttämölliset merkit vaikuttavat tekstityksen sisältöön. Esiintyjään liittyvät merkit ovat kääntäjä-tekstittäjälle tärkeitä, sillä roolihenkilöiden ulkoinen olemus on luotu luonnehtimaan henkilön sisäistä minää. Siksi kääntäjä-tekstittäjä voi saada esimerkiksi roolihahmon elekielestä ja puvustuksesta apua roolihahmolle sopivien ilmausten ja tyylin valintaan. Tekstitys voi sanavalintojen avulla osallistua roolihenkilön luonteen ja olemuksen rakentamiseen ja tukemiseen. Tekstityksen visuaalisuutta ja verbaalisuutta säätelevät puolestaan näyttämötila, lavastus ja valaistus. (Virkkunen 2004, 248–249.) Ajatus näyttämöllisistä merkeistä, niiden lukemisesta ja käyttämisestä hyväksi tekstityksissä on hyvin pitkälti sovellettavissa myös teatteritekstityksiin. Teatterissa laululliset ja musiikkiin liittyvät merkit eivät ole yleensä läsnä. Oopperassa musiikki muodostaa autonomisen merkkijärjestelmän, joka on mukana esityksen merkityksien luomisessa. Tavallisesti ooppera on vähemmän sidoksissa tekstiin kuin teatteri. (Griesel 2007, 59.) Teatteriesityksissä ei ole tällaista autonomista merkkijärjestelmää, joka tulisi erikseen ottaa huomioon tekstityksissä. Teatteri on enemmän tekstipainotteista.

Kuten edellä kävi ilmi, ooppera- ja teatteritekstittäminen muistuttavat toisiaan suurelta osin. Kuitenkin molemmat ovat niin erityisiä, että niitä ei voida tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Oopperassa on ennen kaikkea kyse lauletuista lauluista. Se on vähemmän tekstipainotteista ja siinä käytetään paljon toistoa. Teatteri puolestaan perustuu laulettujen laulujen sijaan puheeseen. Usein oopperalaulaja laulaa joko yleisölle tai jopa itselleen tuntemattomalla kielellä. Teatterissa puhutaan todennäköisimmin omalla äidinkielellä. Oopperassa, toisin kuin teatterissa, musiikki on keskeisin osa esitystä, joka luo esitykselle pysyvän ajallisen rakenteen. Tämä mahdollistaa repliikkien tarkan jaon etukäteen. Teatteriesitys on tässä mielessä

joustavampi ja elävämpi kokonaisuus, koska sillä ei ole oopperamusiikin kaltaisia tiukkoja ajallisia kehyksiä.

2.5.2. Teatteritekstittäminen vs. ruututekstittäminen

Suomalainen televisioyleisö on tottunut lukemaan ruututekstejä. Vieraskielisiä ohjelmia on tarjottu tekstitettyinä jo vuodesta 1983 (Vuortama 2008). Yleisradion ulkomaisista ohjelmista noin 80 prosenttia tekstitetään, kaupallisten kanavien kohdalla luku on vieläkin suurempi. (Vertanen 2007 149.) Koska suomalaiset ovat hyvin tottuneita ruututekstien lukijoita, myös teatteriesitysten välittäminen alkuperäiskieltä ymmärtämättömälle yleisölle tekstitysten avulla on meillä luontevaa. Vaikka teatteri- ja ruututekstittämistä yhdistävät esimerkiksi aikaan ja tilaan liittyvät rajoitukset, niillä on myös merkittäviä eroavaisuuksia.

Ruututekstittämisen historia on niin kotimaassa kuin kansainvälisesti huomattavasti pidempi kuin teatteritekstittämisen. Elokuvien tekstittämisen historia alkaa jo 1900-luvun alusta. Vuonna 1903 "välitekstitettiin" mykkäfilmi Uncle Tom's Cabine (Marleau 1982, 272 teoksessa Griesel 2007, 63). Gottliebin (2002, 196 teoksessa Griesel 2007, 63) mukaan mykkäfilmi Mireille vuodelta 1922 on todennäköisesti ensimmäinen kokonaan tekstitetty elokuva. Ruututeksteihin verrattuna teatteritekstittäminen on historiansa puolesta vielä lapsenkengissä.

Vaikka tekstilaitekäännös muistuttaa visuaaliselta muodoltaan suuresti ruututekstitystä, niitä ei voida pitää yhtenä ja samana tekstilajina. Merkittävin erottava tekijä lienee tila, jossa tekstitys luetaan. Televisiossa kuvan päälle sijoittuvan tekstityksen seuraaminen on melko vaivatonta. Katsoja kiinnittää huomionsa ohjaajan ja kuvaajan valitsemiin asioihin, ja tekstitysten seuraamiselle jää yleensä hyvin aikaa. Lisäksi televisiota katsellaan yleensä lähietäisyydeltä. Oopperassa tekstitykset sijaitsevat melko kaukana katsojasta. Näyttämö on suuri televisioruutuun verrattuna, eikä oopperatekstityksen seuraaminen käy yhtä luontevasti kuin ruututekstien. Katsojat eivät toisaalta erota lavalta yksityiskohtia, ja toisaalta heidän pitää itse valita

itseään kiinnostavat seurattavat asiat. Näyttämö voi olla täynnä laulajia ja tapahtumia. (Virkkunen 2007) Sama ero pätee teatteriesityksiin: katse ei kohdistu pieneen ruutuun lähietäisyydellä vaan suurelle esiintymislavalle kaukana katsojasta. Kaikkia lavan tapahtumia ei voi nähdä yhdellä silmäyksellä, vaan katsojan on itse päätettävä, mihin katseensa kohdistaa. Kun esitykseen lisätään tekstitys, katsoja joutuu valitsemaan – ja saa valita – kuinka intensiivisesti seuraa tekstitystä tai näyttämön tapahtumia. Tila, jossa tekstityksiä luetaan, vaikuttaa myös lukemiseen käytettyyn aikaan. Grieselin (2007, 65) mukaan yleisö tarvitsee etäisyyden vuoksi enemmän aikaa teatteritekstitysten lukemiseen kuin ruututekstien lukemiseen. Käytettävissä oleva lyhyempi aika tarkoittaa usein myös suurempaa tiivistämistä, jotta yleisö ehtii lukea repliikit luontevasti.

Bayn mukaan (1998, 6 teoksessa Zatlin 2005, 134) tekstityksessä tulisi käyttää vain yhtä väriä, ellei värien käytölle ole taiteellista perustetta tai niiden käyttö ole välttämätöntä tekstin näkemiseksi. Tämä periaate on ruututeksteissä vallitseva käytäntö lukuun ottamatta kuulovammaisille tekstittämistä. Teatteritekstitysten kohdalla tilanne voi olla kuitenkin toinen. Värien käyttö auttaa katsojaa hahmottamaan nopeasti, kenelle repliikki kuuluu, kun tietty värikoodi viittaa aina tiettyyn ennalta ilmoitettuun roolihahmoon. Kuvaruudulla tai valkokankaalla kuva kohdistuu usein puhujan, eikä kuvassa ole kuin muutama henkilö kerrallaan. Teatterissa tilanne on toinen, kun katsoja näkee kaikki esityksen näyttelijät samalla kertaa eikä välttämättä pelkän äänen perusteella pysty päättelemään, kuka repliikin on lausunut.

Verrattuna ruututekstittämiseen ja oopperaankin tosiaikaisen teatterin tekstittäminen asettaa tekstittäjälle haasteita. Elokuissa ja televisio-ohjelmissa kuva on muuttumaton ja oopperassa orkesteri jatkaa todennäköisesti musiikin soittamista, vaikka laulajalta jäisi jotain laulamatta. Teatterissa puolestaan näyttelijät voivat jättää pois tai improvisoida sanoja ja muuttaa tahattomasti dialogin järjestystä. (Zatlin 2005, 138.) Teatteriesitys voi olla joka näytöksessä erilainen. Koska teatteritekstityksen repliikit ajastetaan jokaisessa näytöksessä erikseen tosiaikaisesti, näyttelijöiden improvisoinnin lisäksi voi eteen tulla muitakin yllättäviä tilanteita, esimerkiksi tekstityslaite voi lakata toimimasta. Tässä mielessä ruututekstittäminen on

pysyvämpää, sillä kerran ajastettu ohjelma tai elokuva on muuttumaton kokonaisuus. Tekstityksen tosiaikaisuus antaa mahdollisuuden myös korjausten tekemiselle (vrt. Griesel 2007, 65). Teatterissa tekstitystä voi muokata tarpeen tullen vaikka jokaisen näytöksen jälkeen. Sen sijaan ruututekstejä ei enää muuteta sen jälkeen, kun ne on julkaistu. Tekstitetty televisio-ohjelma tai elokuva pysyy katsomiskerrasta toiseen täysin samanlaisena kokonaisuutena. Tekstitetty teatteriesitys puolestaan elää näytöksestä toiseen, eikä kahta täysin samanlaista näytöstä ole.

Grieseliä (2007, 67) mukailien teatteri- ja ruututekstittämisen erot löytyvät lähde- ja kohdetekstistä, niiden suhteesta toisiinsa, ajasta, tilasta ja siitä, millaisilla kääntämisen muodoilla ne ovat korvattavissa. Siinä kun vieraskieliset, tekstitystä vaativat vierailuesitykset ovat suhteellisen harvinaisia, vieraskieliset elokuvat ja televisio-ohjelmat ovat meillä enemmänkin sääntö kuin poikkeus. Teatterissa repliikit ajastetaan manuaalisesti, mutta elokuvissa tekstitykset ajastetaan etukäteen ja repliikit kytketään ohjelman aikakoodeihin. Näin ne ovat joka katselukerralla identtiset. Ruututekstit ovat esimerkiksi elokuvatalenteissa muuttumattomia, mutta teatterissa repliikkejä voidaan tarpeen tullen jättää väliin tai niiden järjestystä voidaan muuttaa. Teatteriesityksen aikana tekstityksiin on mahdollista tehdä rajoitetussa määrin korjauksia, mutta ruututekstien kohdalla se ei ole mahdollista. Esityksien välillä korjauksia sen sijaan voi tehdä niin paljon, kuin on tarpeen. Kerran ajastettuihin ja kuvaan kiinni poltettuihin ruututeksteihin ei enää julkaisemisen jälkeen pysty vaikuttamaan. Teatterissa tekstitykset voidaan ottaa mukaan näyttämösovituksen luomisprosessiin alusta alkaen, ruututekstien kohdalla tällaista käytäntöä ei ole. Teatteri- ja ruututekstityksen toteuttaminen eroavat toistaan myös ajallisesti. Televisio-ohjelmilla ja elokuvilla on pysyvä ajallinen rakenne, joka puuttuu näytöksestä toiseen muuttuvilta teatteriesityksiltä. Teatterissa tekstitys sijaitsee yleensä näyttämön yläpuolella (tai sivulla) ja välimatka näyttämön ja tekstityksen välillä on suuri. Ruututekstit puolestaan sijaitsevat kuvan päällä, sen alalaidassa, ja näin ollen tapahtumien ja tekstityksen välille ei jää tilaa. Teatteritekstitysten sijaan voidaan käyttää simultaanitulkkausta, tiivistävää kääntämistä tai näiden yhdistelmiä. Ruututekstejä puolestaan voi korvata synkronisaatiolla, voice-overilla tai simultaanitulkkauksella.

2.5.3. Teatteritekstittäminen vs. näytelmäkääntäminen

Teatteritekstittämisessä ja näytelmäkääntämisessä liikutaan samassa ympäristössä – teatterissa. Äkkiseltään ajateltuna niiden voisi ajatella muistuttavan toisiaan hyvinkin läheisesti, mutta tosiasiaa niillä ei teatteriympäristön lisäksi muita yhtäläisyyksiä juuri ole. Vaikka molemmat ovat omalla tavallaan näytelmien kääntämistä, ne eroavat toisistaan suuresti niin käännösprosessin, lopputuotteen eli käännöksen kuin sen vastaanotonkin osalta.

Teatteritekstittäminen on uudehko ilmiö. Teatterikäntämisen juuret puolestaan vievät hyvin pitkälle historiaan. Ensimmäinen tunnettu teatteriteksti on peräisin vuodelta 472 eaa (Russell Brown 1995, 23: Aaltonen 1998, 10). Lähes samoilta ajoilta on peräisin tekstien siirtäminen kulttuurista toiseen, sillä ensimmäiset kreikkalaisen tragedian ja komedian latinalaiset käännökset valmistuivat kolmannella vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua (emt.). Suomessa esitettiin ensimmäinen suomenkielinen teatteriesitys kesäkuussa vuonna 1650. Kyseessä oli tuhlaajapoika-aiheinen näytelmäkäännös, jonka oli kääntänyt Eerikki Juusti oletettavasti ruotsista. (Tiusanen 1969, 44: Aaltonen 1998, 10.)

Teatteritekstittäminen on vielä melko harvinaista, mutta näytelmäkääntäminen on pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Aaltosen mukaan (1998, 13) suomalainen teatteri elää käännösten varassa. Toisin kuin jossain muissa maissa, joissa kääntäjät laativat vain tekijänoikeudettoman raakaversion, Suomessa kääntäjät tuntevat kääntämänsä kielen ja kulttuurin ja heiltä edellytetään myös teatteritekstien konventioiden tuntemusta. Näin ollen kääntäjän versio näytelmätekstistä on hyvin lähellä lopullista näyttämöversiota. (Aaltonen 1998, 13.) Näytelmäkääntämisellä, toisin kuin teatteritekstittämisellä, on siis Suomessa hyvin vakiintunut asema.

Teatteritekstittäminen eroaa näytelmäkääntämisestä myös ajallisesti. Esitys tapahtuu ajan suhteen rajoitetuissa puitteissa, mikä tekee teatteritekstittämisestä hyvin tilannekohtaista. Teatteritekstittäminen muistuttaakin tässä mielessä läheisesti tulkkausprosessia (Griesel 2007, 8). Näytelmäkääntämisessä tällaista ajallista

rajoitusta ei ole, ja se muistuttaakin tältä osin enemmän esimerkiksi kauno-
kirjallisuuden kääntämistä.

Näytelmäkäännökset laaditaan useimmiten näyttämösovitusta varten, näyttelijöiden
suihin sopiviksi repliikeiksi. Landersin (2001, 104 teoksessa Zatin 2005, 1) mukaan
näyttelijöiden pitää pystyä lausumaan repliikit vakuuttavasti ja luonnollisesti.
Näytelmiä kääntäessä ei siis riitä, että kääntää sanoja ja sisältöjä, sillä huomioon on
otettava muun muassa kielten erilaiset rytmit ja painotukset sujuvan ja alkuperäistä
kunnioittavan dialogin luomiseksi. Grieselin (2007, 50) mukaan
teatteritekstittämisessä puolestaan keskeistä on kirjallisen ja suullisen tekstin
vuorovaikutus. Näyttämösovituksen pohjana on useimmiten kirjallinen näytelmäteksti,
ja näyttämöllä lausutut sanat pohjautuvat kirjalliseen tekstiin. Näytelmätekstiä ei
yleensä ole tarkoitettu luettavaksi, vaan se on laadittu näyttämösovitusta silmällä
pitäen. (Griesel 2007, 50.) Näyttämödialogin voidaankin sanoa olevan eräänlainen
taidekieli, puhutun kielen erityinen muoto, joka on kirjoitettu puhuttavaksi, mutta joka
ei kuitenkaan ole tavallisen puhutun kielen kanssa identtinen (Snell-Hornby 1996,
130: Griesel 2007, 50). Puhutun kielen erityisenä muotona näytelmätekstin kielen
täytyy ennen kaikkea täyttää puhuttavuuden kriteerit. Teatteritekstittämisessä
prosessi on päinvastainen. Kirjoitettuun kieleen perustuva suullinen kieli muunnetaan
jälleen kirjoitettuun muotoon. Siinä kun näytelmätekstiä ohjailee puhuttavuus,
teatteritekstittämistä ohjailee luettavuus. (Griesel 2007, 51.)

Näytelmäkäännöstä voidaan verrata kirurgiseen toimenpiteeseen. Leikkaussalin
ulkopuoliset eivät voi juurikaan tietää, mitä potilaan hyväksi on tehty, sillä potilas on
operoituna lähes täysin samannäköinen kuin ennenkin. Sama pätee alkuperäiseen
teatteritekstiin ja sen käännökseen parhaimmillaan. (Voipio 1998, 34) Tämä
vertauskuva tuo esille yhden suurimmista näytelmäkääntämisen ja
teatteritekstittämisen välisistä eroista; tehdyt operaatiot, kuten tiivistäminen poisjätöt
ja muu tekstin muokkaaminen, ovat koko ajan yleisön, ”leikkaussalin ulkopuolisten”,
nähtävillä. Käännösnäytelmää seuraava yleisö näkee ainoastaan prosessin
lopputuloksen. Tekstitetyn teatteriesityksen katsojilla puolestaan on näkyvillä koko
ajan myös alkuperäisellä kielellä esitetty versio, jonka rinnalla tekstitys juoksee.

3. TEATTERIESITYKSEN TEKSTITTÄMINEN KUULEVAN SEKÄ HUONOKUULOISEN JA KUUROUTUNEEN YLEISÖN SILMISSÄ – KYSELYTUTKIMUKSEN ANTIA

Osana tätä pro gradu –tutkielmaa toteutettiin esiselvitys teattereiden mahdollisuuksista lisätä tekstityksiä osaksi teatteriesityksiä. Tarkoituksena oli tarkastella teatteriesitysten tekstittämisen nykytilaa Suomessa sekä yleisön vastaanoton kannalta että teattereiden käytännön tekstitysjärjestelyjen näkökulmasta. Tampereen yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitokselta selvityksen tilasivat Kuulonhuoltoliitto, Teatterin tiedotuskeskus sekä Valtion taidemuseon Kulttuurikaikille -palvelu Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuoden 2007 puitteissa.

Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuoden 2007 yleistavoitteena oli oikeudenmukaisen yhteiskunnan toteutuminen. Siitä huolimatta, että syrjinnän torjunnassa ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämässä on tapahtunut edistystä, tarvitaan yhä toimenpiteitä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Ne ovat tärkeitä, jotta kaikenlaista, esimerkiksi vammaisuuteen tai ikään perustuvaa, syrjintää voidaan torjua.² Teemavuoden puitteissa järjestettiin erilaisia yhdenvertaisuutta edistäviä projekteja ympäri Euroopan unionia.

Valtion taidemuseo osallistui teemavuoteen omalta osaltaan Kulttuurikaikille -palvelun erilaisin hankkein. Palvelusta vastaa Valtion taidemuseossa taidemuseoalan kehittämisyksikkö Kehys. Palvelun näkyvin osa ovat verkkosivut, joilla on erilaisia linkkejä ja vinkkejä koskien saavutettavuutta. Rahoituksensa Kulttuurikaikille -palvelu saa pääosin opetusministeriöltä. Aluksi hanketta rahoitettiin kolmevuotisena projektina, minkä jälkeen tukea on haettu kalenterivuositain. Tutkielmaan liittyvä esiselvitys on yksi Kulttuurikaikille -palvelun vuoden 2007 projekteista.

---

² lähde http://www.yhdenvertaisuus.fi/suomi/teemavuosi_2007/

Tutkimuksen puitteissa seurattiin tekstitettyä teatteriesitystä testiryhmän kanssa, kerättiin tietoa teattereiden resursseista tekstittä esityksiä ja lopulta analysoitiin kyselytutkimusten perusteella saatuja tuloksia. Edellä mainittujen pohjalta muodostui lopulta selvitys, joka raportoinnin lisäksi sisältää tulevaisuudennäkymiä sekä johtopäätöksiä yhdenvertaisemman teatterikokemuksen mahdollistamiseksi huonokuuloiselle yleisölle.

Esiselvitys koostuu kahdesta erillisestä kyselyosionista. Ensimmäinen kyselyosio esitellään luvussa kolme. Siinä keskitytään tarkastelemaan, kuinka sekä kuulovammainen että kuuleva yleisö suhtautuu tekstitettyyn teatteriesitykseen. Tulosten perusteella hahmotellaan johtopäätöksiä siitä, kuinka kuulovammaiselle yleisölle voitaisiin tekstityksen avulla tarjota mahdollisimman myönteinen ja ennen kaikkea tasavertainen teatterielämys. Toisen kyselyosion tuloksia tarkastellaan puolestaan luvussa neljä. Suomalaisille teattereille suunnatulla kyselyllä haluttiin selvittää teatteritekstitysten nykytilaa ja käytännön organisointia. Tavoitteena oli vastausten pohjalta kartoittaa teattereiden mahdollisuuksia ja halukkuutta lisätä tekstityksiä esityksiinsä.

Näiden kahden edellä mainitun kyselyn analyysien pohjalta muotoiltiin lopulta päätelmiä ja toimenpidehahmotelmia tekstityksen vaikutuksesta teatterielämykseen sekä tekstitysten lisäämisen mahdollisuuksista teatteriesityksiin. Nämä tulevaisuuteen tähtäävät johtopäätökset esitellään loppuluvussa 6.

3.1. Yleisölle suunnatun kyselytutkimuksen tausta ja tavoite

Yleisön suhtautumista tekstitettyyn teatteriesitykseen selvitettiin kyselytutkimuksella. Kysely päätettiin yhdessä toimeksiantajien kanssa toteuttaa Espoon kaupunginteatterissa 17.–18.4.2007 ruotsalaisten Riksteaternin ja Regionteatern Blekinge Kronobergin vierailukiertueen yhteydessä. Esitys kiersi ympäri Suomea, joten muutama vastaus saatiin myös Åbo Svenska Teaternista Turusta 28.4.2007. Koska selvityksen pääasiallisena kohderyhmänä olivat huonokuuloiset ja kuuroutuneet, ja kyseiseen tekstitettyyn esitykseen oli varattu liput joukolle huonokuuloisia ja

kuuroutuneita, tarjolla oli harvinaislaatuinen tilaisuus selvittää sekä kuulovammaisen että kuulevan yleisön suhtautumista tekstityksiin. Tekstitetyt esitykset ovat Suomessa vielä suhteellisen harvinainen ilmiö.

Kyseinen teatteriesitys oli sovitus Wilhelm Mobergin siirtolaiseepoksesta *Utvandrarna* (Maastamuuttajat), jonka dramatisoinnista ja ohjauksesta vastasi Farnaz Arbabi. Näytelmän esityskieli oli ruotsi, jonka lisäksi siinä käytettiin viittä muuta kieltä (englantia, bosniaa, persiaa, venäjää ja ukrainaa) sekä kontinkieltä. Ruotsinkieliset tekstitykset juoksivat lavasteisiin heijastettuna silloin, kun puhujan kielenä oli jokin muu kuin ruotsi. Tekstitystä oli esityksessä käytetty luovasti myös ilmaisukeinona, esimerkiksi roolihahmon kirjoittaessa kirjettä teksti ilmestyi kaunokirjoituksenomaisella fontilla kirjoituksen tahtiin takaseinään. Roolihahmojen keskustellessa esimerkiksi venäjäksi ruotsinkieliset repliikit ilmestyivät puhujan kohdalle eri puolille lavasteina toimivia valkoisia seiniä. Suomen-kiertueella esitys oli tekstitetty kokonaisuudessaan myös suomeksi. Suomenkielinen tekstitys juoksi koko esityksen ajan kaksirivisenä lavasteen yläreunaan videotykillä heijastettuna. Toisin kuin ulkoasultaan alati vaihtelevan ruotsinkielisen tekstityksen, suomenkielisen tekstityksen fontti, koko ja sijainti pysyivät koko esityksen ajan samana.

Kyselylomake laadittiin yhteistyössä toimeksiantajien kanssa, heidän tarpeidensa pohjalta. Rajoittavin tekijä kyselylomakkeen suunnittelussa oli tila; kysely oli muotoiltava mahdollisimman selkeäksi ja nopeasti täytettäväksi, jotta teatteriyleisö ehtisi ja viitsisi sen väliajalla tai esityksen jälkeen täyttää. Yhdessä tultiin siihen tulokseen, että yksi A4-sivu olisi sopiva pituus kyselylle. Lomakkeeseen oli kysymysten lisäksi mahdutettava myös lyhyt kuvaus toimeksiannosta. Näiden raamien pohjalta muotoiltiin kyselylomake, jolla selvitettiin yleisön mielipiteitä tekstityksestä fyysisine ominaisuuksineen sekä suhtautumista tekstitettyyn esitykseen. Kysely jaettiin paikan päällä teatteriyleisölle. Vastaukset palautettiin joko väliajalla tai esityksen jälkeen palautuslaatikkoon. Muutama vastaus tuli myös jälkikäteen sähköpostitse sekä postitse.

Ongelmallista tulosten analysoinnissa oli esityksessä tiistaina 17.4. ilmennyt tekninen vika. Suomenkielinen tekstitys toimi normaalisti ensimmäisen puoliajan alusta noin kymmenen minuuttia. Sen jälkeen tekstitys hävisi, eikä sitä saatu toimimaan ennen

toista puoliaikaa. Väliajan jälkeen suomenkielinen tekstitys toimi jälleen moitteettomasti. Ensimmäisen puoliajan teknisillä ongelmilla oli kuitenkin selvä vaikutuksensa niin vastausten määrään kuin niiden sisältöönkin.

Teatterissa toteutetun kyselyn tarkoituksena oli selvittää, millaisia mielipiteitä tekstitetty teatteriesitys herättää sekä kuulevassa että huonokuuloisessa ja kuuroutuneessa yleisössä. Selvityksen yhtenä tavoitteena on pohtia, kuinka olisi mahdollista tarjota yhdenvertaisempia teatterikokemuksia huonokuuloiselle yleisölle. Tätä tarkoitusta varten tutkittiin, millainen tekstitetyn esityksen vastaanotto on.

Kyselyn avulla tutkittiin, millä tavalla tekstitys onnistui yleisön mielestä niin koon, tekstin määrän, sijoittelun kuin sisällönkin puolesta. Kyselyssä kysyttiin myös tekstityksen vaikutuksesta teatteriesityksen seuraamiseen sekä teatterissa käymiseen. Taustatietoina kysyttiin ikää, aikaisempia kokemuksia tekstitetyistä esityksistä, istumapaikan sijaintia katsomossa sekä sitä, oliko vastaaja kuuleva, huonokuuloinen vai kuuroutunut. Myös vapaille kommentteille annettiin mahdollisuus ja niitä kertyikin runsaasti.

Kyselylomake on liitteenä selvityksen lopussa.

3.2. Kyselyn toteuttaminen ja vastausten määrä

Kyselytutkimus toteutettiin teatteriyleisölle jaettavana kyselylomakkeena. Lomakkeet jaettiin teatterisalin ovella sisään kulkevalle teatteriyleisölle käteen. Lomake pyrittiin jakamaan jokaiselle katsojalle. Vastaukset palautettiin palautuslaatikkoon joko näytöksen väliajalla tai sen jälkeen. Muutama katsoja lähetti vastauksensa myöhemmin sähköpostitse ja osa vastauksista tuli postin välityksellä.

Vastauksia kyselyyn tuli kaikkiaan 76. Tästä joukosta kuulevia oli 57, huonokuuloisia 9 ja kuuroutuneita 6. Yksi vastanneista ilmoitti olevansa sekä huonokuuloinen että

kuuroutunut. Nuorin vastaajista oli 23-vuotias ja vanhin 81-vuotias. Valtaosa vastaajista oli yli 50-vuotiaita.

Suuri osa pääasiallisena kohderyhmänä olleesta kuulovammaisten ryhmästä lähti pois tiistain esityksestä väliajalla ensimmäisen puoliajan teknisistä ongelmista harmistuneena. Tästä syystä kuulovammaisilta katsojilta saatiin vastauksia odotettua huomattavasti vähemmän. Tämä oli selvä osoitus siitä, kuinka valtavan tärkeitä tekstityksen läsnäolo ja tekniikan toimivuus ovat. Tekninen vika vaikutti osaltaan luonnollisesti myös siihen, kuinka yleisö suhtautui tekstitykseen ja arvioi sitä.

Toinen tutkimustuloksiin mahdollisesti vaikuttava seikka oli ruotsinkielisen yleisön sekä ruotsinkielisen tekstityksen läsnäolo. Kyselylomakkeessa olisi ollut hyvä kysyä taustatietoina myös vastaajan äidinkieltä sekä tarkentaa, kumpaa tekstitystä, suomen- vai ruotsinkielistä, kysely koskee. Toisaalta, koska kyselylomake oli suomenkielinen, valtaosa vastaajista osasi todennäköisesti yhdistää kyselyn suomenkielisiin tekstityksiin. Kyselylomakkeen taustatietoihin sisältyi kysymys vastaajan istumapaikasta. Moni vastaaja vastasi tähän kohtaan puutteellisesti tai jätti kokonaan vastaamatta, joten tätä kohtaa ei tulosten analysoinnissa huomioida tarkemmin.

3.3. Kyselyn tuloksia – kuulovammaisen yleisönosa

Kyselyn pääasiallisena kohteena oli huonokuuloinen ja kuuroutunut yleisönosa. Kyselyn taulukoidut vastaukset kyseessä olevan kohderyhmän osalta löytyvät tämän luvun lopusta (ks. taulukko 1). Huonokuuloisia tai kuuroutuneita vastaajia oli yhteensä 16 ja ikäjakauma oli 39–81 vuotta. Tästä ryhmästä 10:llä oli aiempaa kokemusta tekstitystyistä teatteriesityksistä, ensikertalaisia tässä joukossa oli 6.

Huonokuuloisista ja kuuroutuneista 12 vastaajaa piti tekstiä määrältään sopivana. Kolmen mielestä tekstiä oli liian vähän, yhdenkään mielestä sitä ei ollut liikaa. Kaikki vastaajat ehtivät siis hyvin lukemaan repliikit. Tekstityksen sisältö kuitenkin jakoi kyselyyn vastanneiden mielipiteet. Kuusi vastaajaa ilmoitti tekstityksen sisältäneen kaiken tarpeellisen tiedon. Kuuden vastaajan mielestä se sisälsi joitain puutteita. Kolmen vastaajan mielestä tekstitys sisälsi paljon puutteita. Yksi heistä kertoi

saaneensa tekstityksestä kuitenkin kaiken tarpeellisen tiedon siltä osin, kun tekstitys toimi. Tiistain esityksen tekniset ongelmat vaikuttivat osaltaan vastauksiin, eikä yksikään tiistain näytöksen katsojista ollut tyytyväinen tekstityksen sisältöön. Moni vastaaja kommentoi tekstityksen ajoittaista puuttumista ja ilmaisi pettymyksensä tekniikan pettämiseen. Tekniikan pettämisestä käytiin vilkasta keskustelua kuulovammaisten keskustelupalsta Kupussa internetissä. Siellä tiistain yleisö ilmaisi pettymyksensä monisanaisesti ja keskustelua käytiin muun muassa rahojen palauttamisesta epäonnistuneen tekstityksen vuoksi.

Tekstin sijoittelusta vastaajat olivat melko yksimielisiä. Ruotsinkielinen tekstitys heijastettiin eri puolille lavasteina toimivia yksinkertaisia valkoisia seiniä tilanteen ja puhujan mukaan. Suomenkielistä tekstitystä varten valkoisen seinän keskikohdalle, seinän päälle oli lisätty suorakaiteen muotoinen ylimääräinen suorakulmion muotoinen seinäke, johon suomenkielinen tekstitys heijastettiin. Tekstityksen sijoittelun arvio sopivaksi 13 vastaajaa. Kahden vastaajan mielestä sijoittelu oli huono. Vapaiden kommenttien mukaan teksti sijaitti liian ylhäällä. Alemmaksi lavasteisiin heijastettua ruotsinkielistä tekstitystä oli kommenttien mukaan miellyttävämpää seurata.

Tekstin sijoitteluun liittyy läheisesti repliikkien yhdistäminen oikeaan puhujaan. Vastaajista 8:lta se sujui helposti. 6 vastaajaa pystyi yhdistämään repliikit oikeaan puhujaan kohtalaisesti ja 2 piti yhdistämistä vaikeana. Eräässä lomakkeessa verrattiin suomenkielistä tekstitystä ruotsinkieliseen. Vastaaja totesi, että ruotsinkielistä tekstitystä oli helpompi seurata, sillä teksti siirtyi puhujan kohdalle. Tekstityksen sijoittelu vaikuttaa myös näyttämön tapahtumien seuraamiseen. Esityslavan tapahtumia ehti tekstityksen lukemisen lomassa seuraamaan riittävästi 11 vastaajaa ja kohtalaisesti 4. Kenenkään mielestä seuraaminen ei ollut kuitenkaan vaikeaa.

Esityksen seuraamista tekstitys helpotti 9 vastaajan mielestä. 5 vastaajan mielestä tekstityksellä ei ollut seuraamiseen lainkaan vaikutusta ja yhtä tekstitys häiritsi. Tässäkin kohtaa vastauksiin on mahdollisesti voinut vaikuttaa ruotsinkielisen tekstityksen läsnäolo. Vikatilanteella puolestaan ei näyttäisi olleen suurta vaikutusta vastauksiin. Mikäli esitysten tekstittämistä lisättäisiin, yksikään vastaajista ei vähentäisi teatterissa käymistään. Kahdelle vastaajalle tekstitysten lisäämisellä ei olisi mitään vaikutusta, mutta 14 huonokuuloista tai kuuroutunutta ilmaisi halukkuutensa

käydä teatterissa useammin, mikäli tekstityksiä lisättäisiin esityksiin. Yksi vastaajista kommentoi, että kävisi oikein mielellään teatterissa, mikäli tekstitys toimisi yhtä hyvin kuin oopperassa.

Tekstin fyysisiin ominaisuuksiin vastaajat olivat lähes yksimielisesti tyytyväisiä. Tekstin koko oli 15 vastaajan mielestä sopiva, yksi vastaajista piti kokoa liian pienenä.

Kyselyn vastausten jakaantuminen huonokuuloisten ja kuuroutuneiden osalta käy ilmi myös alla olevasta taulukosta.

Taulukko 1

	lkm	lkm	lkm
Huonokuuloisten/kuuroutuneiden lukumäärä	16		
Oletko aikaisemmin osallistunut tekstitettyihin teatteriesityksiin?	en koskaan 6	kerran 6	useammin 4
Tekstin määrä: ehditkö lukemaan tekstit, eli oliko tekstiä	liian vähän 3	sopivasti 12	liikaa 0
Tekstin koko: oliko teksti kooltaan	liian pientä 1	sopivaa 15	liian suurta 0
Tekstin sisältö: sisälsikö tekstitys	tarpeelliset tiedot 6	joitain puutteita 6	paljon puutteita 3
Tekstityksen sijoittelu	sopiva 13	huono 2	
Pystyitkö yhdistämään tekstitetyt repliikit oikeaan puhujaan?	helposti 8	kohtalaisesti 6	vaikeasti 2
Ehditkö seuraamaan näyttämön tapahtumia?	riittävästi 11	kohtalaisesti 4	en ollenkaan 0
Miten tekstitys vaikutti esityksen seuraamiseen?	häiritsevä 1	ei vaikutusta 5	helpotti 9
Miten tekstittämisen lisääminen vaikuttaisi teatterissa käymiseesi?	kävisin harvemmin 0	ei vaikutusta 2	kävisin useammin 14

3.4. Kyselyn tuloksia – kuuleva yleisö

Kuulevan yleisön osalta kyselyn vastaukset jakoutuivat seuraavalla tavalla. Vastaajia oli yhteensä 57, joista nuorin oli 23-vuotias ja vanhin 75-vuotias. Heistä 21 oli ensimmäistä kertaa katsomassa tekstitettyä teatteriesitystä, 14 oli ollut kerran aikaisemmin tekstitettyssä esityksessä ja 21 useammin kuin kerran. Muutama mainitsi nähneensä aikaisemmin tekstitettyjä esityksiä oopperassa.

Tekstityksen sijoittelun näyttämön yläreunaan arvioi sopivaksi 42 vastaajaa. 13 vastaajan mielestä sijoittelu oli huono. Heistä 5 ilmaisi vapaissa kommentteissa tekstityksen sijainneen liian korkealla. Kaksi vastaajaa kertoi tekstityksen jääneen näyttelijöiden varjoon ainakin etummaisilla riveillä istuneilla. Kaksi vastaajaa piti näyttämön tapahtumien seuraamista hankalana, kun katsetta piti siirtää korkealle tekstityksen seuraamiseksi. Yksi vastaaja kommentoi, että tekstityksen sijoittelu oli ajoittain huono ja ajoittain hyvä, riippuen näyttelijöiden sijainnista lavalla. Tällä vastaajalla oli hetkittäin vaikeuksia seurata molempia samanaikaisesti. Useampi vastaaja myös kehui ruotsinkielisen tekstityksen sijoittelua. Heidän mielestään suomalainen tekstitys oli liian korkealla, kun taas ruotsinkielinen seurasi paremmin tapahtumia ja oli sijoitettu paremmin osoittamaan, kenelle repliikit kuuluivat. Toisaalta yksi vastaaja piti nimenomaan suomenkielisen tekstityksen sijoittelua hyvänä eikä olisi sanojensa mukaan pystynyt lainkaan seuraamaan ruotsinkielistä tekstitystä. Toinenkin vastaaja perusteli sijoittelun sopivuutta sillä, että näyttämön taakse ylhäälle sijoitettu teksti salli koko näyttämön näkemisen yhdellä vilkaisulla.

Replikkien yhdistäminen kulloiseenkin puhujaan onnistui vaivattomasti 36 vastaajalta ja kohtalaisesti 17 vastaajalta. Kahden vastaajan mielestä yhdistäminen oli vaikeaa ja yhden mielestä vaikean ja kohtalaisen välimaastosta. Myös kuulevilla oli siis jonkinasteisia vaikeuksia hahmottaa, kenelle tekstitetty repliikki kuuluu. Näyttämön tapahtumia ehti seuraamaan riittävästi 41 vastaajaa ja kohtalaisesti 14 vastaajaa.

Tekstitys helpotti 36 vastaajan esityksen seuraamista. 12 vastaajan seuraamiseen tekstityksellä ei ollut minkäänlaista vaikutusta ja 6 vastaajaa se häiritsi. Tässäkin on otettava huomioon äidinkieleltään ruotsalaisten vastaajien läsnäolo. Yksi vastaaja kommentoi, että tekstitys helpotti seuraamista, koska esityksessä käytettiin täysin vieraita kieliä. Yksi vastaajista kommentoi, että tässä tapauksessa, kun tekstityksiä oli kaksi, suomenkielinen tekstitys häiritsi. Jos esitys olisi suomenkielinen ja siinä olisi vain yksi suomenkielinen tekstitys ylhäällä, se ei hänen mukaansa häiritsisi.

Kuulevista tekstin määrää piti liian vähäisenä 4 vastaajaa. Yksi kuuleva vastaaja arveli määrän olevan nimenomaan huonosti kuuleville vähäinen. Liikaa tekstiä oli 2 vastaajan mielestä. Valtaosa (46 vastaajaa 57:sta) piti tekstin määrää sopivana.

Kooltaan teksti oli sopivaa lähes jokaisen eli 56 vastaajan mielestä. Yksi vastaaja oli valinnut vastausvaihtoehdoista sekä liian pienen että sopivan. Tekstin sisältö oli 32 vastaajan mielestä tietomäärältään riittävä. Joitain puutteita oli 16 vastaajan mielestä, ja paljon puutteita 6 vastaajan mukaan. Tekstityksen sisältöä puutteellisena pitäneistä vastaajista 14 oli tiistain esityksessä ja useampi heistä mainitsikin teknisen ongelman avoimissa kommentteissaan.

Mikäli tekstityksiä lisättäisiin teatteriesityksiin, vastaajista 11 kävisi teatterissa useammin. Yksi tarkensi tarkoittavansa nimenomaan ulkomaisten esitysten katsomista useammin. Vastaajista 2 kävisi teatterissa harvemmin, mutta useimpien teatterissa käymiseen tekstittämisen lisäämisellä ei olisi minkäänlaista vaikutusta. Yksi vastaaja, jonka teatterissa käymiseen tekstitysten lisääminen ei vaikuttaisi lainkaan, kommentoi tarkoittavansa tällä sellaisia esityksiä, jotka esitetään jollain hänen ymmärtämällään kielellä.

Kyselyn vastausten jakaantuminen kuulevien osalta käy ilmi myös alla olevasta taulukosta.

Taulukko 2

		lkm		lkm		lkm
Kuulevien lukumäärä		57				
Oletko aikaisemmin osallistunut tekstitettyihin teatteriesityksiin?	en koskaan	21	kerran	14	useammin	21
Tekstin määrä: ehditkö lukemaan tekstit, eli oliko tekstiä	liian vähän	4	sopivasti	46	liikaa	2
Tekstin koko: oliko teksti kooltaan	liian pientä	0	sopivaa	57	liian suurta	0
Tekstin sisältö: sisälsikö tekstitys	tarpeelliset tiedot	32	joitain puutteita	16	paljon puutteita	6
Tekstityksen sijoittelu	sopiva	42	huono	13		
Pystyitkö yhdistämään tekstitetyt repliikit oikeaan puhujaan?	helposti	36	kohtalaisesti	17	vaikeasti	2
Ehditkö seuraamaan näyttämön tapahtumia?	riittävästi	41	kohtalaisesti	14	ollenkaan	0
Miten tekstitys vaikutti esityksen seuraamiseen?	häiritsi	6	ei vaikutusta	12	helpotti	35
Miten tekstittämisen lisääminen vaikuttaisi teatterissa käymiseesi?	kävisin harvemmin	2	ei vaikutusta	43	kävisin useammin	11

3.5. Yhteenveto

Yhteenvetona voidaan kyselyn tulosten perusteella todeta, että huonokuuloinen ja kuuroutunut yleisönsosa oli pääasiallisesti tyytyväinen tekstitykseen niin sen fyysisten ominaisuuksien kuin muidenkin seikkojen osalta – siltä osin, kun suomenkielinen tekstitys toimi. Myös ajatukseen tekstittämisen lisäämisestä suomenkielisiin teatteriesityksiin huonosti kuuleva yleisö suhtautui erittäin myönteisesti. Kun pohditaan tekstityksen lisäämistä osaksi suomenkielisiä teatteriesityksiä, täytyy ottaa huomioon myös kuuleva yleisö. Vastausten perusteella hekin suhtautuivat ajatukseen tekstittämisestä myönteisesti. Kuulevan yleisön kommentit tekstitysten onnistumisesta auttoivat hahmottelemaan sitä, millainen onnistunut teatteriesityksen tekstitys voi olla ja millaisia asioita sitä laatiessa tulisi ottaa yleisön näkökulmasta ajatellen huomioon.

Huonokuuloisten ja kuuroutuneiden katsojien vastauksissa eniten hajontaa aiheuttivat repliikkien yhdistäminen oikeaan puhujaan ja näyttämön tapahtumien seuraaminen. Myös kuulevilla oli jonkin verran vaikeuksia molemmissa. Niihin olisikin hyvä kiinnittää huomiota, kun suunnitellaan kotimaisten näytelmien tekstittämistä kuulovammaista yleisöä varten. Tässä esityksessä luovasti käytetystä ruotsinkielisestä tekstityksestä voisi ottaa mallia muun muassa sijoittelun osalta suomenkielisiä tekstityksiä suunnitellessa. Utvandrarna-esityksen ruotsinkielistä tekstitystä keuhuttiin useissa vastauksissa.

Mikäli repliikkien heijastaminen eri puolille lavasteita puhujan kohdalle ei ole mahdollista, myös esimerkiksi eri värien käyttö repliikeissä helpottaisi niiden yhdistämistä oikeaan puhujaan. Tekstitys tulisi sijoittaa niin, että sen seuraaminen käy kaikista katsomon osista mahdollisimman vaivattomasti. Näyttämön yläreunaan sijoitettuna tekstitys on melko neutraali osa lavastusta ja sitä voi halutessaan seurata tai olla seuraamatta. Tällainen tekstitys lienee myös helpoin järjestää. Kuitenkin pitäisi ottaa huomioon myös eturivissä istujat, jotta hekin voivat vaivattomasti seurata sekä tekstitystä että näyttämön tapahtumia. Yksi vaihtoehto on tietysti myös etummaisten rivien paikkojen myyminen vain sellaisille katsojille, jotka eivät koe tekstityksen seuraamista tarpeelliseksi. Tekstityksen lopulliseen toteutukseen ulkoasuineen ja

sijoitteluineen vaikuttavat lisäksi suuresti muun muassa lavastus sekä näyttämön ja katsomon koko ja muoto.

Kuitenkin tekstin sijoittelun paremmuus on mielipideasia, ja kaikkia miellyttävää vaihtoehtoa on vaikea löytää. Heijastetaan tekstitys sitten koko näytöksen ajan samaan kohtaan tai puhujan paikkaa mukailevasti eri puolille lavasteita, tärkeintä on huolellinen suunnittelu. Tekstitystä pitäisi pystyä seuraamaan vaivattomasti joka puolelta katsomoa. Myös tekstityksen sisältö on syytä muokata harkiten. Sen tulisi sisältää riittävästi tietoa, mutta tarvittaessa tiivistäen, jotta yleisö ehtii lukemaan repliikit vaivatta ja samalla seuramaan myös näyttämön tapahtumia.

Kuuleva yleisö suhtautuu tekstityksiin kyselyn vastausten perusteella melko neutraalisti. Suurimmalla osalla vastaajista oli jo aiempia kokemuksia joko tekstitetyistä teatteriesityksistä tai oopperasta. Suomalaiset ovat muutoinkin varsin tottuneita tekstityksiin, sillä suuri osa television tarjonnasta ja elokuvista on tekstitetty. Valtaosalla tekstitysten lisäämisellä esityksiin ei olisikaan teatterissa käymiseen minkäänlaisia vaikutuksia. Harva jättäisi teatterikäynnin väliin tekstityksen vuoksi. Suurinta osaa kuulevista vastaajista tekstitys ei millään tavalla häirinnyt.

Tekstitysten lisäämisellä osaksi suomenkielisiä esityksiä ei tässä tarkoiteta sitä, että tavoitteena olisi jokaisen esityksen tekstittäminen. Tarkoituksenmukaista olisi pikemminkin se, että näytöksistä tarjottaisiin muutama tekstitettyinä. Näin laajemmallekin kuulovammaiselle yleisölle avautuisi mahdollisuuksia käydä useammin teatterissa. Esitysten tekstittämisestä olisi hyvä mainita mainoksissa ja tiedottaa asiasta muutenkin, jotta tieto tavoittaisi mahdollisimman suuren joukon kohdeyleisöstä. Näin kuulovammaiset ja muut tekstityksen hyödyllisenä kokevat voisivat osallistua tekstitettyihin esityksiin, ja tekstityksen häiritseväksi kokevat kuulevat voisivat valita toisen näytöksen.

Tekstitysten lisäämistä pohtiessa on hyvä ottaa huomioon myös se, että tekstitys palvelisi muitakin kuin kuuroja tai kuuroutuneita henkilöitä. Yksi huonosti kuulevista vastaajista kertoikin kommentissaan, että teatterin akustiikka oli huono ja puheen ymmärtäminen oli sen vuoksi hankalaa. Yhtäkkiset kovat äänet saattavat tuntua esimerkiksi kuulolaitetta käyttävistä epämiellyttäviltä. Esitysten tekstittäminen

tarjoaisikin uudenlaisia mahdollisuuksia teatteriesityksen seuraamiseen, vaikka käytössä olisikin kuulolaite ja induktiosilmukka. Tekstitys toimisi erinomaisena ymmärtämisen tukena myös ikäihmisille samoin kuin suomen kieltä huonosti osaaville – ja kenelle tahansa muulle katsojalle, jolla syystä tai toisesta jää repliikki kuulematta tai ymmärtämättä.

Kuten jo mainittu, ongelmallista tässä kyselytutkimuksessa oli tiistain esityksen teknisen vian vaikutus kyselyn vastauksiin. Toisaalta yleisön poistuminen esityksestä tekstityksen toimimattomuuden vuoksi on myös selvä merkki tekstityksen tärkeydestä. Ilman tekstitystä esityksen seuraaminen kävi kuulovammaisille mahdottomaksi. Saatujen vastausten perusteella voitaneen joka tapauksessa sanoa, että kuulovammainen yleisö kokee tekstittämisen positiivisena osana teatteriesitystä. Lähes jokainen kyselyyn vastannut kuulovammainen lisäisi kyselyn vastausten perusteella teatterissa käymistään, mikäli tarjolla olisi tekstitettyjä esityksiä. Tämä siitäkin huolimatta, että viiden vastaajan mielestä tekstitys ei vaikuttanut Utvandrarna-esityksessä millään tavalla esityksen seuraamiseen.

Tekniikan toimimiseen tulisi kiinnittää kuitenkin erityistä huomiota. Koska tekstitetyn esityksen katsominen on tasapainottelua puhujan, näyttämön tapahtumien ja tekstityksen seuraamisen välillä, myös tekstin sijoittelussa sekä sen määrän suhteen on syytä käyttää harkintaa. Utvandrarna-esitys oli oivallinen esimerkki tekstityksen luovasta käytöstä ja sen ottamisesta osaksi teatteriesityksen ilmaisukeinoja.

4. TEATTERIESITYKSEN TEKSTITTÄMINEN TEATTEREIDEN NÄKÖKULMASTA – KYSELYTUTKIMUKSEN ANTIA

4.1. Kyselytutkimuksen tausta ja tavoite

Toinen tämän tutkimuksen ydintarkoituksista on selvittää, millaisia mahdollisuuksia teattereilla on lisätä tekstityksiä tarjoamiinsa suomenkielisiin esityksiin ennen kaikkea kuulovammaista mutta myös ikääntynyttä ja kieltä vasta opettelevaa yleisönosaa silmällä pitäen. Jotta voitaisiin hahmotella tulevaisuudennäkymiä ja esittää käytännön toimenpide-ehdotuksia, täytyy ensin selvittää tekstitettyjen esitysten nykytilannetta. Tärkeää on myös se, kuinka teatterit suhtautuvat ajatukseen kuulovammaista yleisöä varten tekstitetyistä esityksistä ja onko teattereilla halukkuutta ja ehkä jo ilmennyttä tarvetta lisätä tekstitettyjä esityksiä ohjelmistoonsa. Tätä tarkoitusta varten laadittiin kysely, joka toimitettiin teattereille.

Kyselylomakkeen sisältöä pohdittiin alustavasti yhdessä toimeksiantajien kanssa. Myös Suomen Teatterit ry:n (ent. Suomen teatteriliitto) toimitusjohtaja Matti A. Holopainen oli läsnä tapaamisessa. Kyselylomakkeella haluttiin selvittää, mikä tekstitettyjen teatteriesitysten nykytila Suomen teattereissa on tällä hetkellä niin ulkomaisten vierailuesitysten kuin kotimaistenkin tuotantojen osalta ja valaista tekstitysten käytännön organisointia. Tarkoitus oli myös selvittää teattereiden mielipidettä tekstitetyistä esityksistä ja kokemuksia mahdollisista kuulovammaisille tekstitetyistä esityksistä.

Kyselylomakkeen kysymykset jakautuivat neljään ryhmään. Ensimmäisessä kysyttiin taustatietoina teatterin nimeä, läänikohtaista sijaintia sekä paikkakuntaa. Toisessa osiossa tiedusteltiin ohjelmistossa olleista tekstitetyistä vieraskielisistä esityksistä; kuinka usein niitä oli ollut, oliko tekstitettyjä esityksiä markkinoitu jollain erityisellä tavalla, kuka oli laatinut tekstityksen, kuka oli ajastanut tekstit esityksessä, kuka oli vastannut tekniikasta. Kolmannen ryhmän kysymykset koskivat nimenomaan kuulovammaista yleisöä varten tekstitettyjä suomenkielisiä esityksiä; millaisia kokemuksia niistä on saatu, olisiko teatterilla kiinnostusta lisätä ko. esityksiä

ohjelmistoonsa, olisiko teatterilla tarvetta järjestää ko. esityksiä, kenen tulisi vastata tekstitysjärjestelyiden rahoituksesta ja tarvittaisiinko kuulovammaisia varten tekstitettyjen esitysten markkinointiin apua esimerkiksi Kuuloviestin julkaisemien ilmoitusten muodossa. Viimeisessä osiossa annettiin mahdollisuus vapaille kommenteille ja tiedusteltiin teatterin halukkuutta osallistua tarkentavaan haastatteluun. Teattereille myöhemmin sähköpostitse lähetettyihin syventäviin kysymyksiin ei kuitenkaan lopulta tullut yhtään vastausta.

E-kyselylomake on liitteenä selvityksen lopussa.

4.2. Kyselyn toteuttaminen ja vastausten määrä

Tekstitysten nykytilan ja teattereiden suhtautumisen selvittämistä varten laadittiin internetissä täytettävä e-kysely, joka toimitettiin sähköpostitse Suomen Teatterit ry:n toimitusjohtaja Matti A. Holopaisen laatimalla saatekirjeellä varustettuna kaikille Suomen teatteri- ja orkesterilain piiriin kuuluville VOS-teattereille³. Listalla on 56 teatteria sekä Suomen Kansallisteatteri ja Suomen Kansallisooppera. Teatterit on jaoteltu kokonsa puolesta suuriin, keskisuuriin ja ryhmä- tai pienteattereihin. Lisäksi listauksesta käy ilmi, onko teatteri täyskunnallinen teatteri, tanssiteatteri tai ruotsinkielinen teatteri. Näitä tietoja käytettiin osittain hyväksi tulosten analysoinnissa.

Kyselylomake oli jaettu neljään osaan yllä kuvaillulla tavalla. Se sisälsi sekä monivalintakysymyksiä että avoimia kysymyksiä. Myös kyselyn herättämille vapaille kommenteille oli jätetty tilaa kyselyn loppuun. Teattereilla oli kaksi viikkoa aikaa vastata kyselyyn. Vastausaikaa pidennettiin vähäisten vastausten vuoksi, ja vastaamatta jättäneille teattereille lähetettiin vielä muistutus. Näin saatiin muutama lisävastaus, ja lopulliseksi vastausten määräksi tuli 24. Harmittavan moni suurikin teatteri jätti vastaamatta kyselyyn. Toisaalta tämä voitaneen tulkita myös siten, että teatterit eivät kokeneet asiaa valtavan tärkeäksi ja jättivät mahdollisesti sen vuoksi vastaamatta. Valtaosa vastanneista teattereista olikin tutustunut ainakin jossain

---

³ Valtionosuuslainsäädännön piiriin kuuluvat teatterit

määrin kuulovammaisille tekstitetyn tai tulkatun ohjelmiston järjestämiseen. Sellaisilla paikkakunnilla, joilla kuulovammaiset ovat itse olleet aktiivisia, teatterit olivat myös halukkaita vastaamaan ja kertomaan kokemuksistaan.

Vastaukset saatiin seuraavilta teattereilta: Espoon kaupunginteatteri, Helsingin kaupunginteatteri, Hämeenlinnan kaupunginteatteri, Jyväskylän kaupunginteatteri, Kokkolan kaupunginteatteri, Komediateatteri Arena (Helsinki), Kotkan kaupunginteatteri, Kuopion kaupunginteatteri, Lahden kaupunginteatteri, Lappeenrannan kaupunginteatteri, Oulun kaupunginteatteri, Rauman kaupunginteatteri, Riihimäen teatteri, Rovaniemen teatteri, Suomen kansallisooppera (Helsinki), Teatteri Hevosenkenkä (Espoo), Teatteri Imatra, Teatteri Vantaa, Turun kaupunginteatteri, Unga Teatern (Espoo), Vaasan kaupunginteatteri, Varkauden teatteri ja Wasa Teater (Vaasa). Lisäksi Seinäjoen kaupunginteatterilta tuli kaksi vastausta, jotka poikkesivat toisistaan yhden vastauksen ja vapaiden kommenttien osalta. Yllä mainituista teattereista seitsemän on luokittelun mukaan suuria, 15 keskisuuria ja loput kaksi pieniä tai ryhmäteattereita.

4.3. Esitysten tekstittäminen

teattereiden omasta näkökulmasta

4.3.1. Tekstitetyt vierailuesitykset

Kyselyyn vastanneista teattereista valtaosalla (16 teatterilla 24:sta) ei ole koskaan ollut tekstitettyjä vieraskielisiä esityksiä ohjelmistossaan. Tässä kohtaa tarkoitettiin nimenomaan vieraalla kielellä esitettyjä ja suomeksi tekstitettyjä vierailuesityksiä. Kuusi teatteria ilmoitti ohjelmistoonsa sisältyneen harvoin tekstitettyjä esityksiä, ja kaksi teatteria kertoi niitä olleen tarjolla silloin tällöin. Suomen Kansallisoopperassa tekstitettyjä esityksiä on säännöllisesti. Myös Kuopion kaupunginteatterin vastauksessa kerrottiin kaikkien vieraskielisten oopperoiden tekstittämisestä. Yksi

teatteri mainitsi Utvandrarna-esityksen olleen ainoa ohjelmistossa ollut tekstitetty esitys.

Vierailuesitysten tekstitysten laatimisesta on useimmiten vastannut vieraileva ryhmä itse. Kahdella teatterilla tekstityksestä on vastannut tuottaja, kun taas kaksi teatteria kertoi käännöksiä olevan kääntäjän käsialaa. Nämä teatterit eivät kuitenkaan maininneet, oliko kyseessä teatterin hankkima kääntäjä vai oliko kääntäjä vierailevan ryhmän puolesta. Rovaniemellä tekstityksen oli laatinut rovaniemeläisen kansalaisopisto Rovalan ryhmä. Vaasassa tekstityksistä on vastannut Vaasan ooppera. Wasa Teaterilla tekstityksistä on vastannut tuottajaharjoittelija yhteistyössä SPERES:in⁴ kuulopedagogin kanssa. Käytäntö on siis varsin kirjava, ja tekstitysten laatijana toimiva henkilö vaihtelee vastauksista päätellen tapauskohtaisesti. Vastauksissa oli tulkinnanvaraista kyselylomakkeen ohjeistuksesta huolimatta myös se, oliko tuottaja todella tehnyt itse käännökset vai vastannut kääntäjän hankkimisesta.

Teatteritekstitysten ollessa kyseessä ei kuitenkaan riitä, että laaditaan näytöksestä suomenkielinen käännös. Toisin kuin televisiossa ja elokuviissa, teatterissa tekstit eivät juokse automaattisesti, vaan repliikit tulee ajastaa käsin jokaisessa näytöksessä. Käytäntö on sama kuin oopperatekstityksissä. Ajastajan tulee siis olla läsnä kaikissa näytöksissä. Tekstityksen ajastuksesta on vastannut yhdeksässä tapauksessa sama henkilö, joka on myös laatinut tekstitykset. Espoon kaupunginteatteri mainitsi muiden vierailuesitysten lisäksi Riksteaternin esityksen. Siinä ajastamisesta vastasi Espoon kaupunginteatterin palkkaama tekninen henkilö, joka toimi myös ryhmän Suomen kiertueen kiertuejärjestäjänä. Vastausten perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että useimmiten tekstitysten laatija myös ajastaa repliikit. Tämä lieneekin järkevintä, sillä tekstitysten ajastajalta vaaditaan esityksen perinpohjaista tuntemista sujuvan tekstityksen takaamiseksi.

Tekstityksen järjestäminen vaatii tekstitysten laatijan ja ajastajan lisäksi oman tekniikkansa. Esimerkiksi Suomen Kansallisoopperassa käytetään led-taulua, jota vuokrataan myös muille teattereille. Siellä laitteistossa vastaa ääniosasto. Joissain

---

⁴ Suomenruotsalainen erityispedagoginen resurssikeskus

teattereissa on käytössä videotykki ja valkokangas, jolle teksti heijastetaan. Vaasassa tekstitys on toteutettu teatterin ja oopperan omalla välineistöllä, johon kuuluu kannettava tietokone, PowerPoint, videotykki sekä tekstitausta. Wasa Teaterilla tekniikasta on vastannut teatterin oma tekniikan henkilökunta yhteistyössä SPERES:in kanssa. Kuopiossa Riksteaternin esityksessä ryhmä toi laitteiston itse, ja oopperaesityksiin tekstitystekniikka on vuokrattu. Myöskään Jyväskylän kaupunginteatterissa ei ole ollut omaa laitteistoa, vaan vierailevat ryhmät ovat tuoneet tekniikan mukanaan. Espoon kaupunginteatterissa on laitteisto omasta takaa, mutta toisinaan vierailevat ryhmät ovat tuoneet myös omansa mukanaan. Turun kaupunginteatterissa on oma laitteisto. Myös Oulussa laitteisto on omasta takaa ja tekniikasta siellä vastaa tekninen päällikkö yhdessä ääni- ja valopuolen henkilökunnan kanssa. Rovaniemellä teknisestä puolesta on vastannut teatteri yhteistyössä Rovalan kanssa.

Suomen Kansallisooppera ja kaksi muuta tekstitettyä vieraskielisiä esityksiä tarjonneista teattereista ei vastausten mukaan ole markkinoinut tekstitettyjä esityksiä mitenkään erityisesti. Suomen Kansallisooppera muodostaa tietysti poikkeuksen muihin vastaajiin verrattuna, sillä sen tarjoama ohjelmisto on lähes poikkeuksetta tekstitettyä, eikä tekstitystä ole sen tähden tarpeellista mainostaa erityisesti. Tekstityksiä on kuitenkin markkinoinut erityisellä tavalla kuusi teatteria. Vastausten mukaan tekstityksestä on tiedotettu esitteissä, lehtimainonnassa, flyereissä, valomainoksissa ja mahdollisessa käsiohjelmassa sekä Vaasassa ruotsinkielisen kuulonhuoltoyhdistyksen, SPERES:in ja paikallisten yhdistysten kautta.

4.3.2. Kuulovammaista yleisöä varten

tekstitetyt ja tulkatut esitykset

Teattereille suunnatun kyselyn kolmannessa osiossa tarkasteltiin nimenomaan kuulovammaista yleisöä varten tekstitettyjä tai tulkattuja esityksiä. Tässä kohtaa ei eritelty tarkemmin, tarkoitettiinko tällä viittomakielelle tulkattuja vai viitottua

puhekieltä käyttäen tulkattuja esityksiä. Tarkoitus oli selvittää, onko yhteistyö kuulovammaisten kanssa ylipäätään tuttua teattereille. Yhdeksässä vastanneista teattereissa ei ole koskaan ollut edellä mainitun kaltaisia esityksiä. Sitä vastoin neljällä teatterilla on ollut kuulovammaista yleisöä varten tekstitettyjä tai tulkattuja esityksiä kerran ja 12:lla useammin kuin kerran. Valtaosalla vastanneista teattereista on siis jonkinlaisia kokemuksia kuulovammaiselle yleisölle tekstittämisestä tai tulkkauksesta. Tällaiset teatterit ovat kooltaan lähes poikkeuksetta joko keskisuuria tai suuria.

Useammin kuin kerran kuulovammaisia varten tekstitettyjä tai tulkattuja esityksiä tarjonneet teatterit kommentoivat kokemuksiaan seuraavalla tavalla. Unga Teatern Espoosta kertoo, että heillä kuulovammaisten ryhmällä on ollut oma tulkki mukanaan. Tulkkille on aina etukäteen lähetetty esityksen käsikirjoitus. Näin on toimittu myös Seinäjoella, jossa kokemukset ovat olleet vastauksen mukaan kohdeyleisön kannalta positiivisia, eikä tekstitys/tulkkaukset ole häirinnyt muutaakaan yleisöä, kun asiaan on totuttu. Seinäjoen toisessa vastauksessa kerrottiin, että useamman vuoden ajan teatterissa on käynyt kuulovammaisia, jotka ovat itse hankkineet tulkin. Tulkit ovat ennakkoon saaneet pääkirjan ja katsoneet näytelmän ilmaiseksi. Yhdessä vahtimestarin kanssa on sovittu paikka tulkkille. Tämä käytäntö on vastaajan mukaan toiminut Seinäjoella hyvin. Niin ikään Wasa Teaterin ja Espoon kaupunginteatterin kokemukset ovat olleet erittäin positiivisia, ja myös Jyväskylän kaupunginteatteri on saanut positiivista palautetta. Teatteri Hevosenkengästä (Espoo) kommentoitiin, että kuulovammaiset ovat olleet erittäin tyytyväisiä. Lappeenrannan kaupunginteatterissa on sovittu etukäteen kuulovammaisten järjestöjen kanssa näytelmistä, jotka on tulkattu. Tulkkille on järjestetty näyttämön sivuun näkyvä paikka.

Vaasan kaupunginteatterissa on ollut kerran tulkattu näytös, jonka tulkkaukset oli herättänyt lähinnä hämmennystä kuulevissa katsojissa. Kuopion kaupunginteatterissa esityksen ovat kerran tulkanneet viittomakielen opiskelijat. Kokeilu sai hyvän vastaanoton. Myös Lahden kaupunginteatterissa on kerran tarjottu viittomakielelle tulkattu esitys. Vastaanotto oli silloin hyvä, mutta yleisöä olisi saanut olla enemmän. Samoin Riihimäen teatteri on kerran tarjonnut kuulovammaisia varten tekstitetyn tai tulkattun esityksen, mutta kommentit kokeilun onnistumisesta puuttuivat. Vastauksesta ei myöskään käynyt ilmi, oliko kyse esityksen tulkkauksesta vai tekstittämisestä. Oulun kaupunginteatterilla ei ole koskaan tarjottu kuulovammaisille

tekstitettyjä tai tulkattuja esityksiä, mutta asiaan on tulossa muutos. Teatterissa on päätetty, että keväällä 2008 ohjelmistossa on kuulovammaisia varten tekstitettyjä esityksiä tarjolla. Teatterin mukaan kuulovammaiset ovat pyytäneet itse tekstitettyjä esityksiä ja käyneet katsomassa ohjelmistossa olleita vieraskielisiä tekstitettyjä esityksiä. Suurin osa teattereiden kokemuksista kuulovammaisen yleisönsä kanssa on ollut hyvin myönteisiä.

Kyselyn seuraavassa kohdassa kysyttiin, olisiko teatterilla kiinnostusta lisätä tekstitettyjä esityksiä ohjelmistonsa. Vastausvaihtoehdot olivat: ei kiinnostusta, vähän kiinnostusta, paljon kiinnostusta sekä ehdottomasti kiinnostusta. Vastaukset jakautuivat seuraavalla tavalla. Kolmella teatterilla ei ole kiinnostusta tekstitettyjen esitysten lisäämiseen. Näitä teattereita olivat Rauman kaupunginteatteri, Kotkan kaupunginteatteri sekä Suomen kansallisooppera, jossa tosin jo tarjotaan runsaasti tekstitettyä ohjelmistoa. Rauman kaupunginteatterilla ei ole koskaan tarjonnut tekstitettyjä vierasesityksiä tai kuulovammaista yleisöä varten tulkattua tai tekstitettyä ohjelmistoa. Kotkassa ei myöskään ole ollut tekstitettyjä vierailuesityksiä. Yhteistyötä kuulovammaisten kanssa on kyllä tehty, mutta kiinnostusta tekstitysten lisäämiseen ei Kotkan kaupunginteatterilla siitä huolimatta vastausten perusteella ole. Teattereista kahdeksan olisi kuitenkin hyvin kiinnostuneita ja yksi teatteri ehdottoman kiinnostunut tekstitysten lisäämisestä. Lisäksi 12 teatterilla olisi jonkin verran kiinnostusta tekstityksien lisäämiseen. Lähes kaikki vastanneet teatterit ovat siis ainakin jossain määrin kiinnostuneita tekstitysten lisäämisestä. Kiinnostusta tekstityksiä kohtaan ilmaisivat myös sellaiset teatterit, jotka eivät olleet ennen tehneet yhteistyötä kuulovammaisten kanssa.

Seuraava kysymys koski teatterin mahdollista tarvetta tekstitysten lisäämiseen. Tässä vaihtoehdot olivat: ei tarvetta, mahdollisesti tarvetta, ehdottomasti tarvetta ja en osaa sanoa. Teattereista viisi ei nähnyt tarpeelliseksi lisätä tekstityksiä. Näistä yksi oli Kansallisooppera ja yksi Seinäjoen kaupunginteatteri, joka toisessa vastauksessaan kuitenkin näki tekstityksille mahdollista tarvetta. Rauman ja Kotkan kaupunginteatterit eivät myöskään nähneet tekstityksiä tarpeellisena. Lahden kaupunginteatteri, joka on kerran tarjonnut ohjelmistoa kuulovammaiselle, mutta sillä kertaa harvalukuiselle yleisölle, ei pitänyt tekstityksiä tarpeellisena. Kaksi teatteria ei osannut sanoa, olisiko tekstitysten lisääminen tarpeellista. Kuitenkin 14 teatterilla olisi mahdollisesti tarvetta

ja neljällä ehdottomasti tarvetta lisätä tekstityksiä tarjoamaansa ohjelmistoon. Lappeenrannan kaupunginteatteri pohti vastauksissaan, voisiko tätä samaa tekstityslaitteistoa voisi käyttää myös venäjänkielisen tekstityksen järjestämiseen, jolloin markkinat avautuisivat myös itänaapuriin.

Tekstittämisen järjestäminen aiheuttaa luonnollisesti teatterille lisäkustannuksia. Vaikka teatterilla olisi kiinnostusta ja tarvettakin järjestää tekstitettyjä esityksiä, resurssit eivät välttämättä anna myöten. Muun muassa tekstittäjä, ajastaja ja tarvittava laitteisto aiheuttavat kuluja. Teattereilta kysyttiin, kenen heidän mielestään tulisi vastata tekstitysten rahoituksesta. Suurin osa vastanneista oli sitä mieltä, että tarvittaisiin ulkopuolista rahoitusta kustannusten kattamiseksi. Ainoastaan yhden teatterin mielestä kulut pitää sisällyttää teatterin rahoitukseen. Teattereiden vastaukset rahoittajan suhteen olivat seuraavanlaiset:

- teatteri ja valtio
- kunta ja kuulovammaisten yhdistys
- valtio ja kaupunki
- palvelun tarvitsijat eli liitot, valtio tai kunnat
- opetusministeriön ja kaupungin tuki
- kuulonhuoltoliitto
- sosiaalityö
- julkinen tuki
- kaupunki tai muu ulkopuolinen tuki
- ulkopuolinen rahoitus (teatterilta tai kaupungilta ei saatavilla rahoitusta)

Yksi vastaaja kommentoi rahoituskysymystä kertomalla, että kaupungin tulisi vastata kustannuksista, sillä tekstityslaitteiston hankkiminen ja sen käyttäjä ovat varsin suuri taloudellinen satsaus näin kireinä aikoina. Yksi teatteri vastasi näin: koska tekstitetty esitys vaatii aina resursseja, teatteri ei voi yksin vastata kustannuksista, ja rahoituksen tulisi siksi kokonaisuudessaan tulla ulkopuolelta. Tähän kohtaan vastasi yhteensä 16 teatteria. Yksimielisiä oltiin siitä, että ulkopuolista rahoitusta tarvitaan. Kuusi teatteria mainitsi vastauksissaan joko osittaiseksi tai täydelliseksi rahoittajaksi kunnan tai kaupungin, viisi mainitsi liiton (Kuulonhuoltoliitto), neljä valtion, kaksi

teatterin, yksi opetusministeriön ja yksi sosiaalitoimen. Viisi teatteria mainitsi tarvitsevansa julkista tai ulkopuolista tukea.

Kyselylomakkeen hahmotteluvaiheessa Kuulonhuoltoliiton puolesta ehdotettiin, että teatterit voisivat saada apua tekstitettyjen esitysten markkinointiin esimerkiksi Kuuloviesti-lehdessä julkaistavien ilmoitusten muodossa. Tällaisen markkinointiavustuksen näki tarpeellisena yhdeksän teatteria. Seitsemän teatteria ei osannut sanoa, tarvittaisiinko apua markkinointiin ja kuusi teatteria näki avun tarpeettomana. Näistä kuudesta teatterista kolmella ei ollut myöskään kiinnostusta eikä tarvetta järjestää tekstityksiä. Yhdellä oli vähän kiinnostusta ja mahdollisesti tarvettakin tekstitysten järjestämiseen, mutta apua markkinointiin tämä teatteri ei kaivannut. Kahdella avun tarpeettomana nähneistä teattereista oli kuitenkin paljon kiinnostusta tekstitysten tarjoamisesta, mutta kumpikaan ei osannut sanoa, olisiko tekstitetyille esityksille tarvetta.

Vastanneista teattereista seitsemän käytti kyselyn lopussa annetun mahdollisuuden vapaille kommentteille. Yhden teatterin mukaan tekstitys aiheuttaisi lisäpaineita henkilöstöresursseihin. Tällä teatterilla oli siitä huolimatta paljon kiinnostusta tekstitysten lisäämiseen. Toisen teatterin kommenttien mukaan on hyvä, että asia on nostettu esille, ja sen toivottiin saavan myös valtakunnallista huomiota. Oulun kaupunginteatterissa aihe on erittäin ajankohtainen. Siellä tekstitysteema on ollut juuri keskustelussa, koska ko. teatterilla on oma tekstityslaitte käytössään ja kuulovammaiset ovat aktiivisesti pyytäneet tekstitysten järjestämistä. Useissa teattereissa vierailleet kuulovammaiset ovat itse olleet aktiivisia. Eräällä teatterilla kuurot/kuulovammaiset ovat yleensä järjestäneet tulkin/t ja teatteri on järjestänyt paikat, valot ja tekstin. Tämä järjestely on tällä teatterilla ollut toimivin ratkaisu. Samoilla linjoilla on toinenkin teatteri vapaissa kommentteissaan. Tällä teatterilla ei ole käytettävissään tekstityslaitteistoa. Kuulovammaisia varten teatterissa on kuitenkin induktiosilmukka ja muutamia kertoja vuodessa esityksiä on viitottu lähinnä siten, että kuulovammaiset katsojat ovat itse hankkineet viittomakielen tulkit. Kolmaskin teatteri kertoo kuulovammaisten katsojensa olleen itse aktiivisia. Tällä teatterilla on useamman vuoden ajan käynyt kuulovammaisia katsojia, jotka ovat itse hankkineet tulkin. Tämä on toiminut ko. teatterilla hyvin.

Kyselyn vastausten jakaantuminen kuulevien osalta käy ilmi myös alla olevasta taulukosta.

Taulukko 3.

Teatterin nimi	Kuinka usein ohjelmistossa on ollut tekstitettyjä vierailuesityksiä?	Onko tekstitettyjä esityksiä markkinoitu ja mainostettu erityisellä tavalla?	Kuka on vastannut tekstitysten laatimisesta?	Kuka on vastannut tekstitysten ajastamisesta?	Kuka on vastannut tekstityksen vaatimasta tekniikasta ja laitteistosta?	Millaisia kokemuksia kuulovammaisille tekstitetyistä/tulkatuista esityksistä saatiin?	Olisiko teatterilla kiinnostusta lisätä ko. esityksiä ohjelmistoon?	Olisiko teatterilla tarvetta järjestää ko. esityksiä?	Kenen tulisi vastata rahoituksesta?
Unga Teatern	ei koskaan					yleisö tuonut tulkin	paljon kiinnostusta	mahdollisesti	kunta, kuulovammaisten yhdistys
Komediateatteri Arena	ei koskaan					ei kokemuksia	ehdottomasti kiinnostusta	ehdottomasti tarvetta	valtio, teatteri
Seinäjoen Kaupunginteatteri	ei koskaan					positiivisia, ei häirinnyt	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	valtio, kaupunki
Helsingin kaupunginteatteri	ei koskaan					ei kokemuksia	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	
Vaasan kaupunginteatteri	harvoin		Vaasan ooppera	Vaasan ooppera	teatteri ja ooppera	tulkkaus aiheuttanut ihmetystä	paljon kiinnostusta	eos	sisällytettävä teatterin rahoitukseen
Wasa Teater	harvoin	via Svenska hörselskadade i Vasanejden, SPERES,lokala föreningar	producent-praktikant/ SPERES hörselpedagog	se ovan	teaterns tekniker, SPERES	mycket positiv	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	
Kuopion kaupunginteatteri	harvoin		tuottaja	tuottaja, tekstittäjä	tuottaja/ oopperassa vuokraus	positiivisia (tulkkaus)	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	ulkopuolinen taho
Suomen Kansallisooppera	säännöllisesti		kääntäjä	kääntäjä	ääniosasto		ei kiinnostusta	ei tarvetta	
Varkauden Teatteri	ei koskaan					ei kokemuksia	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	tarvitsijat (liitot/valtio/kunnat)
Jyväskylän kaupunginteatteri	harvoin	mainonnassa	vierailuesityksen tekstittäjä	katso edellä	katso edellä	hyvää palautetta	paljon kiinnostusta	eos	kaupunki
Oulun kaupunginteatteri	silloin tällöin	esitteissä, lehti-mainonnassa	ulkopuolinen tekstittäjä	ulkopuolinen tekstittäjä	esim. tekninen päällikkö	kuulovammaisten pyynnöstä keväällä -08	paljon kiinnostusta	ehdottomasti tarvetta	
Hämeenlinnan Kaupungin Teatteri	ei koskaan						vähän kiinnostusta	mahdollisesti	
Rauman Kaupunginteatteri	ei koskaan					ei kokemuksia	ei kiinnostusta	ei tarvetta	
Teatteri Hevosenkenkä	ei koskaan					positiivisia	paljon kiinnostusta	mahdollisesti	opetusministeriö, kaupunki
Kokkolan Kaupunginteatteri	ei koskaan					ei kokemuksia	paljon kiinnostusta	mahdollisesti	liitto, sos.toimi
Teatteri Imatra	ei koskaan					ei kokemuksia	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	Kuulonhuoltoliitto
Espoon Kaupunginteatteri	silloin tällöin	kaikissa esitteissä	kääntäjä	kääntäjä/kiertuejärjestäjä	teatteri/vieraileva ryhmä	positiivisia	paljon kiinnostusta	ehdottomasti tarvetta	julkista tukea
Kotkan kaupunginteatteri	ei koskaan						ei kiinnostusta	ei tarvetta	
Teatteri Vantaa	ei koskaan				teatterilla ei tekniikkaa	ei kokemuksia	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	kaupunki, muu taho
Riihimäen teatteri	ei koskaan						paljon kiinnostusta	mahdollisesti	
Lappeenrannan kaupunginteatteri	ei koskaan					sovittu erikseen tulkkauksesta	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	erillisenä investointina

Lahden kaupunginteatteri	ei koskaan					hyviä, vaikka vähän yleisöä	vähän kiinnostusta	ei tarvetta	ulkopuolinen rahoitus
Lapin alueteatteriyhdistys Ry.	harvoin		kansalaisopisto Rovalan ryhmä	Rovola	Rovola ja teatteri yhdessä	suhteellisen hyviä	vähän kiinnostusta	mahdollisesti	liitot, valtio
Turun Kaupunginteatteri	harvoin	ilmoituksissa, flyereissä, valomainoksissa, käsiohjelmassa	vierailuesityksen tuottaja	vierailijan tuottaja	teatterin tekniikka	ei kokemuksia	vähän kiinnostusta	ehdottomasti tarvetta	ulkopuolinen tuki
Seinäjoen Kaupunginteatteri	ei koskaan					tulkattuja esityksiä melko usein	vähän kiinnostusta	ei tarvetta	

4.4. Yhteenveto

Vastausten perusteella yhteistyö kuulovammaisten katsojien kanssa on teattereille tutumpaa kuin vieraskielisten tekstitettyjen esitysten tarjoaminen. Alle puolella teattereista on ollut tekstitettyjä vierailuesityksiä ohjelmistossaan. Kuitenkin tekstityslaitteisto on olemassa Vaasan, Espoon, Turun, Oulun ja Rovaniemen kaupunginteattereissa. Tämä on varmasti hyödyllinen tieto tekstitysten lisäämisen alulle laittamisessa. Käytännössä tekstitettyjen vierailuesitysten tekstityksen on laatinut vastausten perusteella lähes aina teatterin ulkopuolinen henkilö, joka on myös ajanut repliikit esityksissä. Tekstityksistä on moni teatteri maininnut kaikenlaisissa mainoksissaan ja esityksistä tiedottaessaan.

Suurimmalla osalla teattereista on kyselyn perusteella kokemusta yhteistyöstä kuulovammaisten kanssa. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta nämä teatterit ovat kooltaan joko suuria tai keskisuuria. Teattereiden kertoman mukaan kokemukset ovat olleet hyvin positiivisia. Valtaosalla teattereista kuulovammaiset ovat itse olleet aktiivisia, mikä näyttäisi olevan perusedellytys sille, että teatterit osaavat ottaa heidän erityistarpeensa huomioon.

Tulkin käyttö esitysten sisällön välittämiseksi kuulovammaisille näyttäisi olevan vallalla oleva käytäntö, josta valtaosalla teattereista on kokemuksia. Kokemukset olivat pääosin erittäin positiivisia. Ajatus tekstitysten lisäämisestä kiinnosti lähes kaikkia vastanneita teattereita. Tekstitykset kiinnostivat myös sellaisia teattereita, joilla ei ole aiempia kokemuksia yhteistyöstä kuulovammaisten kanssa. Suuri osa vastanneista teattereista uskoi niillä olevan myös tarvetta tekstityksille. Yksi teatteri visioi jopa

tekstityslaitteiston käyttöä myös suomenkielisten esitysten tekstittämiseen venäjäksi, jotta markkinat avautuisivat myös itänaapurin suuntaan. Ajatukseen tekstitysten lisäämisestä esityksiin suhtauduttiin siis teattereiden puolesta hyvin positiivisesti. Kohderyhmän tavoittamiseksi mahdollisimman laajalti moni teatteri olisi kiinnostunut markkinointiavusta esimerkiksi Kuuloviestissä tiedottamisen muodossa.

Vastausten selvä viesti oli, että mikäli esityksiin tahdotaan tekstityksiä, tarvitaan ehdottomasti teatterin ulkopuolista rahoitusta. Vaikka kiinnostusta ja tarvetta tekstitysten lisäämiseen onkin, teattereiden resurssit ovat rajalliset. Ylimääräisiin kuluihin ei ole juuri varaa. Teattereiden myönteisestä suhtautumisesta huolimatta tekstitysten järjestämisen edellytys tuntuisi siis olevan ulkopuolinen taloudellinen tuki tekstitysjärjestelyjen aiheuttamien kulujen kattamiseksi. Myös tekstitetyistä esityksistä tiedottaminen on äärimmäisen tärkeää, jotta saadaan paikalle mahdollisimman suuri joukko pääasiallista kohderyhmää.

5. KUULOVAMMAINEN YLEISÖ TEKSTITYSTEN VASTAANOTTAJINA

Yleisön käsitteen määrittelemine ei ole aivan yksioikoista. Teatteriesitysten yhteydessä yleisö koostuu joka näytöksessä erilaisista ihmisistä erilaisine taustoineen, eikä kahta täysin samanlaista yleisöä ole. Tuomisen (2007, 297) mukaan jokainen yleisöön kuuluva henkilö on oma erilainen yksilönsä. Näin ollen laajojen yleistyksiä tekeminen on mahdotonta, etenkin kun on kyse henkilökohtaisista näkemyksistä, tulkinnosta ja reaktioista (emt.). Kun laaditaan tekstityksiä kuulovammaiselle yleisölle, yleisö on entistä moninaisempi. Yleisön joukossa voi olla huonosti kuulevia, jossain vaiheessa elämäänsä kuuroutuneita tai kuurona syntyneitä katsojia sekä normaalisti kuulevia. Vaikka puhutaan yleistävästi yhdestä kuulovammaisten katsojien joukosta, tämäkin yleisö koostuu erilaisista yksilöistä, joista jokainen kokee tekstityksen omalla tavallaan. Siksi joudutaan tekemään kompromisseja, jotta tekstitys palvelisi mahdollisimman monia.

Niin televisiossa kuin teatterissakin läsnä ovat niin kuva kuin ääni. Kuvatilassa on erilaisia värejä, pintoja ja syvyyksiä, kun taas äänitilassa tehosteita, puhetta ja musiikkia (Oittinen 2007, 60). Kuulovammaiselta katsojalta äänitila on joko osittain tai täysin ulottumattomissa. Tekstittäjän olisikin hyvä osata lukea äänitilan merkkejä ja tuoda tekstityksen avulla äänitilan merkitykset kuulovammaisen yleisön ulottuville tekstityksen keinoin niin pitkälti kuin se on mahdollista. Teatteriesitys on kuva- ja äänitilan muodostama kokonaisuus, jossa molemmilla on oma merkityksiä luova roolinsa. Siksi onkin tärkeää luoda tekstitys tämän kokonaisuuden pohjalta, ei pelkästä verbaalisesta tekstistä, kaikki sen elementit huomioiden ja niiden välisen tasapainon säilyttäen.

Oittisen (2007, 62) mukaan äänellä on elokuvissa aina narratiivinen tehtävä ja se lisää informaatiota tarinakokonaisuuteen. Äänimaailma voi sisältää monia yksityiskohtia, joiden avulla tarina sijoittuu esimerkiksi aikaan, paikkaan, yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Äänen avulla tarinan henkilöistä voidaan kertoa paljon sellaista, mitä ei sanallisesti mainita lainkaan. Ääni vaikuttaa henkilöhahmojen lisäksi tarinan kontekstiin (tila, maisema, aika, paikka) ja sen näkökulmaan. (emt.) Edellä mainittu kuvailee elokuvien äänimaailmaa, mutta asia on silti hyvä tiedostaa myös teatteritekstityksiä

yhteydessä. Vaikka teatteri usein onkin hyvin tekstiorientoitunutta, kuulovammaiselle yleisölle tekstittävän on hyvä muistaa myös äänimaailman olemassaolo. Esimerkiksi lavasteiden takaa kuuluva laukaus voi kertoa kuulevalle yleisölle roolihahmon kuolemasta, kun taas kuulovammaiselta yleisöltä tämä informaatio voi jäädä täysin saamatta, mikäli laukaisua merkitsevää tehosteääntä ei huomioida tekstityksessä.

Ensimmäisessä luvussa pohdittiin akustisen ja optisen kanavan läsnäoloa tekstitettyssä vieraskielisessä teatteriesityksessä. Kuulovammaisille tekstitettäessä yleisöllä ei välttämättä ole akustista kanavaa lainkaan käytössä. Tämä tulisi ottaa huomioon tekstityksissä, sillä muuten yleisöltä voi jäädä jotain olennaista väliin. Yksikin sana voi saada monenlaisia merkityksiä riippuen siitä, miten se lausutaan. Esimerkiksi kahden roolihahmon kohdatessa yllättäen toinen heistä huudahtaa "Sinä!". Repliikin sisältämä informaatio riippuu siitä, lausutaanko sana esimerkiksi hiljaa vai lujaa, yllättyneesti, tyrmistyneesti, halveksuvasti, iloisesti vai vihaisesti. Huutomerkkin voisi korvata myös kysymysmerkillä. Näyttelijöiden ilmeet ja eleet voivat tietysti antaa vihjeitä siitä, kuinka tekstitetty "Sinä!" tulisi tulkita, mutta kaukaa katsomosta katsottuna esimerkiksi ilmeet eivät välttämättä ole yksiselitteisiä. Tekstittäjän olisikin siis hyvä huomioida erilaisten äänenkäyttötapojen mahdollisesti sisältämä informaatio tekstityksissä, jotta kuulovammaiselta yleisöltä mahdollisesti puuttuvan akustisen kanavan sisältämä tieto välittyisi myös tekstityksien varassa oleville. Jos esimerkin "sinä" korvataan puhuteltavan roolihahmon nimellä, tulee esille jälleen uusi ulottuvuus. Yleensä nimiä ei esimerkiksi ruututeksteissä tekstitetä, sillä yleisö ymmärtää ne ilman tekstitystäkin. Kuulovammaiselle yleisölle tekstitettäessä myös tällaiset elementit on mainittava tekstityksessä.

Täsmäkoulutusta kuulovammaisille tekstittämiseen ei ole tarjolla ainakaan Suomessa. Esimerkiksi Yleisradiolla hyvät käytännöt ja ratkaisut jaetaan ja opetetaan kollegoiden kesken, mutta varsinaisia ohjeita tekstittämiseen ei ole. Lähes kaikki Ylen tekstittäjät ovat nykykäytännön mukaan vähintään kandintasoisia ammattilaisia suomen kielen, suomen kirjallisuuden, käännöstieteen, teatteritieteen, elokuvan tai journalismin alalta. (Vuortama, 2008.) Tekstittäjinä toimii siis koulutukseltaan monen hyvin erilaisen alan ammattilaisia. Tekstitystaidot opitaan tekstityksiä tekemällä.

Aiemmin mainittiin, että ruututeksteissä olisi hyvä välttää värien käyttöä, eikä värikkäitä tekstityksiä televisiossa tai elokuvissa juuri näykään. Teatteritekstitysten kohdalla tilanne on kuitenkin toinen, sillä värikoodit auttavat yleisöä hahmottamaan nopeasti, kenelle repliikki kuuluu. Värikoodien merkitys korostuu, kun tekstityksiä lukee kuulovammainen yleisö. Lisäksi värikoodilla ja muilla tekstin tehokeinoilla (kursiivi, lihavointi) voidaan ilmaista ennalta sovitulla tavalla esimerkiksi erilaisia puhetyylejä tai -tilanteita. Näillä tehokeinoilla voidaan yksilöidä puhujia tai vaikkapa poikkeavia puhetilanteita. Vuortaman (2008) mukaan Ylellä käytetään esimerkiksi magentaväriä ainoastaan laulujen tekstityksissä ja kursiivin käyttö sisältää informaation ulkopuolelta, esimerkiksi radiosta tai puhelimesta, kuuluvasta äänestä. Lisäksi tekstityksiin sisällytetään tietoa mahdollisuuksien mukaan sisältöön olennaisesti kuuluvista muista äänistä. Tekstityksessä voidaan mainita askeleet tai vielä tarkemmin juoksuaskeleet. Myös tehosteäännet, kuten laukaukset tai ukkosen jyrynä on hyvä sisällyttää tekstitykseen. Niin ikään roolihenkilöiden puhetapa voidaan ilmaista tekstityksissä, esimerkiksi jos he puhuvat kuiskaten. (Vuortama, 2008.) Erilaisilla tehokeinoilla ja lisähuomautuksilla tuodaan siis tekstityksiin informaatiota, joka kuulovammaiselta yleisöltä jäisi muuten saamatta. Edellä mainitut esimerkit ruututekstien maailmasta soveltuvat hyvin myös teatteriesitysten tekstittämiseen.

Vertanen (2007, 153) kehottaa välttämään tekstityksissä karkeata kieltä ja kiroilua sellaisenaan, sillä kirjoitettuna kirosanan teho on moninkertainen. Tämä onkin totta, mutta mitä tapahtuu, kun tekstitettävä teatteriesitys onkin kotimaan kieltä ja tekstitys on samalla kielellä? Voiko tekstittäjä lieventää kirosanaa, jotta sen vaikutus luettuna olisi samankaltainen kuin kuultuna, vai pitääkö hänen tekstittää rivoimmatkin kirosanat, koska vähintään osa yleisöstä joko kuulee alkuperäisen manailun tai pystyy kenties lukemaan sen näyttelijöiden huulilta? Tämä jäänee tekstittäjän päätettäväksi tilannekohtaisen harkinnan jälkeen. On kuitenkin hyvä ottaa huomioon kirjoitetun ja puhutun tekstin erilaiset painoarvot.

Koska tässä yhteydessä tarkoitetaan kotimaisten teatteriesitysten tekstittämisestä, eteen voi tulla esimerkiksi voimakasta murretta tai slangia puhuva roolihahmo. Koska kirjoitettua murretta voi olla hankala ymmärtää kertalukemalla ja ruututekstien sisällön pitäisi välittyä lukijan tajuntaan yhdellä vilkaisulla, murteiden käyttöä on hyvä käyttää tekstityksissä ainoastaan viitteellisesti (Vertanen 2007, 153). Teatterissa

voidaan usein leikitellä esimerkiksi murteilla tai tietyn murteen käyttö voi olla jopa olennainen osa roolihahmon persoonaa. Tällaisessa tapauksessa tekstittäjän on käytettävä huolellista harkintaa, jotta hahmon persoona välittyisi mahdollisimman hyvin tekstitystä lukevalle yleisölle, mutta poikkeavan kielen käyttö ei kuitenkaan saisi häiritä tekstityksen sujuvaa lukemista.

6. LOPUKSI

Esiselvityksen laatiminen kokonaisuudessaan oli mielenkiintoinen projekti. Ajatus suomenkielisten teatteriesitysten varustamisesta suomenkielisillä tekstityksillä erityisyleisön tarpeiden vuoksi on melko uusi. Niin yleisö kuin teatteritkin suhtautuivat asiaan kuitenkin ennakkoluulottomasti ja tutkimuksen tulokset ovat tulevaisuutta ajatellen rohkaisevia. Yleisön tekstitykselle asettamat vaatimukset eivät ole kohtuuttomia. Lisäksi tekstityslaitteisto ja ylipäättään tekstitysten käyttö voi antaa uusia ideoita niin lavastukseen kuin ilmaisuunkin.

Tekstitystä seuraavan yleisön kannalta yhdeksi tärkeimmistä seikoista nousi tekstin sijoittelu. Se vaikuttaa suuresti niin tekstin lukemiseen, repliikkien yhdistämiseen oikeaan puhujaan sekä näyttämön tapahtumien seuraamiseen. Tärkeää on, että tekstitys seuraa hyvin näytelmän tapahtumia ja siitä käy jollain tapaa ilmi, kenelle repliikki kuuluu. Yleisön mielipide tuntui olevan, että tekstiä ei saa sijoittaa liian kauaksi näyttelijöistä ja näyttämön tapahtumista. Mikäli tekstin sijoittelu lavasteisiin näyttelijöiden lähelle ei ole mahdollista, eri puhujat voisi erotella esimerkiksi repliikkien erilaisin ulkoasuin käyttäen hyväksi erilaisia värejä tai kirjasinlajeja. Niin tekstin koko, määrä ja sisältö kuin sijoittelukin kannattaa sovittaa esityksen mukaan sellaisiksi, että niitä on mahdollisimman miellyttävä ja vaivaton seurata katsomon kaikista osista.

Tekstityksen tärkeimmäksi kriteeriksi voidaan tutkimuksen ja käytetyn kirjallisuuden perusteella nostaa luettavuus. Sen voidaan ajatella pitävän sisällään niin tekstityksen kielellisen muotoilun, rakenteen, sijoittelun kuin ulkoasunkin. Todennäköisesti tämä tarkoittaa esitystekstin runsasta tiivistämistä ja muokkausta sekä asettumista katsojan asemaan, niin kuvainnollisesti kuin täysin kirjaimellisestikin. Tärkeää on myös, että repliikit yhdistyvät oikeaan puhujaan niin vaivattomasti kuin mahdollista. Lisäarvoa voi tuoda tekstityksen ottaminen osaksi esitystä alusta lähtien, eli sen sovittaminen luonnolliseksi osaksi esitystä ja lavastusta niin sisällöllisesti kuin fyysisestikin.

Yhteistyö huonosti kuulevan yleisöosan kanssa on monille teattereille entuudestaan tuttua ja kokemukset yhteistyöstä positiivisia. Useat teatterit mainitsivat tulkkien

käytön esityksissään. Viittomakielellä on kuitenkin varsin rajallinen yleisö, sillä kaikki kuulovammaiset eivät ymmärrä viittomia. Tulkin käyttö on kätevää yksittäisissä esityksissä ja pienelle ryhmälle tulkattaessa. Tekstitys tarjoaa kuitenkin laajempia mahdollisuuksia ja suuremman hyödyn myös muille katsojille. Kummassakin tapauksessa joko tulkin tai ajastajan tulee olla läsnä näytöksessä, joten henkilöstöresurssien puolesta tekstitys ei ole enemmän kuormittavaa. Tulkkausta voi seurata vain rajallinen määrä kuulovammaisia katsojia, kun taas tekstitystä voivat seurata kaikki teatterisalissa olevat katsojat niin halutessaan. Tekstitys voidaan myös nähdä neutraalimpana, kun taas tulkin voi ajatella jossain määrin ikään kuin kilpailevan näyttelijöiden kanssa tai ainakin heidän rinnallaan.

Tulkkauksesta hyötyy ainoastaan tietty kuulovammaisen yleisönosa. Tekstitystä puolestaan voivat käyttää ymmärtämisen tukena kaikkien huonosti kuulevien lisäksi myös vanhemmat katsojat ja vaikkapa kieltä huonommin osaavat katsojat. Teatterin akustiikasta johtuen niin kuulokojetta käytävillä kuin kuulevillakin katsojilla voi olla vaikeuksia saada selvää näyttelijöiden puheesta. Teatterit ovat tiedostaneet ikärakenteen muutoksen, jonka johdosta teatteriyleisössä on yhä enemmän ikäihmisiä. Myös maahanmuuttajien määrä on suuri. Teatterit voisivat houkutella myös matkailijoita yleisökseen tarjoamalla turistikaudella osan esityksistä esimerkiksi englanniksi tekstitettynä.

Tekstitystä voi käyttää hyväksi muutenkin. Esimerkiksi Utvandrarna-esityksessä sitä oli käytetty luovasti hyväksi ilmaisukeinona. Tekstityksellä voidaan ilmaista asioita, joita ei sanota ääneen, esimerkiksi roolihahmon ajatuksia. Tekstityslaitteistoa eli videotykkiä ja valkoisia seiniä oli käytetty hyväksi myös lavastuksen työkaluna. Videotykillä heijastettiin lavasteisiin erilaisia ympäristöjä ja tilanteita paikan vaihtuessa. Tekstityslaitteisto antaisi uudenlaisia luovia mahdollisuuksia myös lavastajalle.

Vastanneista teattereista kahdella on ollut yhteistyötä opiskelijoiden tai vastaavien ryhmien kanssa. Tästä voisi ottaa mallia myös tulevaisuudessa ja hyödyntää esimerkiksi yliopistokaupunkien kääntäjäopiskelijoita, joille tekstittämisen tekeminen olisi ainutlaatuinen mahdollisuus osallistua käytännön projektiin jo opintojen aikana.

Yhteistyötä kannattaa tehdä siis oppilaitosten kanssa sellaisilla paikkakunnilla, joissa on mahdollista.

Yhteistyötä kannattanee lähteä rakentamaan ennen kaikkia niillä paikkakunnilla, joilla on laitteisto omaa takaa. Sellaisia paikkakuntia ovat Vaasa, Espoo, Turku sekä Oulu. Helsingissä tekstityslaitteistoa vuokraa Suomen Kansallisooppera. Myös Rovaniemellä on tekstityslaitteisto yhteistyössä Rovala-opiston kanssa. Lisäksi kokemuksia tekstityslaitteiston vuokraamisesta ja käytöstä löytyy ainakin Kuopiosta oopperaesitysten yhteydessä.

Yksi mahdollisuus olisi myös tekstityslaitteiston hankkiminen yhteistyössä muutaman teatterin kesken. Näin kustannukset saataisiin jaettua osiin ja laitteistosta hyötyisi useampi teatteri vuorollaan. Vaikka hyvä tekstityslaitteisto ohjelmistoinen voi olla yksittäiselle teatterille suuri investointi, laitteistoon kannattaa panostaa, sillä tekstitys on erittäin vahva visuaalinen elementti. Laadukkaan laitteiston lisäksi tekstityksen ottaminen osaksi tuotantoa alusta asti myötävaikuttaa siihen, että tekstityksestä voidaan tehdä luonteva osa esitystä.

Mikäli tekstityksiä todella halutaan saada käytännössä osaksi teatteriesityksiä, ensisijaisen tärkeää on kuulovammaisten oma aktiivisuus. Ilman sitä teatterit voivat toimia lähes tietämättöminä tällaisen erityisryhmän tarpeista ja toisaalta myös sen huomioimisen tarjoamista mahdollisuuksista. Sellaisilla paikkakunnilla, joissa teatterit eivät olleet kiinnostuneita tekstityksistä eivätkä nähneet tarvetta niille, kuulovammaisten kannattaisi itse olla yhteydessä teatteriin ja ilmaista tarpeensa. Kuulonhuoltoliiton mukaan Suomessa kuulovammaisia arvioidaan olevan noin 740 000⁵. Kyselyn vastausten perusteella moni kuulovammainen kävisi mielellään teatterissa nykyistä useammin, mikäli esityksissä olisi seuraamista helpottava tekstitys. Onhan teatteri yksi peruskulttuuripalveluista, joka kuuluu kaikille.

Ajatusta tekstitysten lisäämisestä esityksiin tulisi markkinoida teattereille tehokkaasti. Ajatus ei ole aivan outo, sillä esimerkiksi Oulussa tarjotaan tekstitettyjä esityksiä keväällä 2008. Siellä kuulovammaiset ovat tätä itse aktiivisesti pyytäneet. Kyselyn

---

⁵ Lähde http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/sivu.php?artikkeli_id=247

perusteella tekstitys on teatterille ennen kaikkea lisämahdollisuus, ei pelkästään lisäkuluja aiheuttava rasite. Tekstitys tuo esitykselle lisäarvoa ja laitteistoa voi käyttää hyväksi myös lavastustarkoituksiin. Teattereiden asenteet tekstityksiä kohtaan ovat myös positiiviset. Suurin haaste onkin rahoitus. Seuraavaksi tulisikin selvittää vastauksissa mainittujen tahojen, lähinnä kunnan tai kaupungin, Kuulonhuoltoliiton ja valtion, mahdollisuuksia osallistua tekstitysprojektien rahoitukseen.

Tämä tutkimus kokosi yhteen tietoa teatteritekstittämisestä sille läheisiin kääntämisen lajeihin nojaten ja hahmotteli teatteritekstittämisestä tämänhetkistä tilannetta Suomessa. Teatteriyleisölle kohdistetun kyselytutkimuksen vastaajajoukko oli niin pieni, että tuloksia ei voi yleistää, mikä oli jo lähtökohtaisesti tiedossa. Tarkoitus olikin tarkastella yhtä esimerkkitapausta tekstitetystä teatteriesityksestä toimeksiannon puitteissa ja siten hahmotella hyviä toimintamalleja teatteritekstitysten toteuttamiseen yleisön, ja ennen kaikkea kuulovammaisen yleisön, näkökulmasta. Esimerkkitapauksena käytetty teatteriesitys oli siinä mielessä onnistunut valinta, että siinä luovasti käytetty, näyttämösovituksen integroitu tekstitys antoi virikkeitä ja ideoita niin esiselvityksen toimeksiantajille kuin tutkielman kirjoittajallekin. Näin löydettiin viitteitä siitä, millaisiin asioihin kannattaa kiinnittää erityistä huomiota teatteritekstityksiä toteutettaessa. Toisaalta kahden erikielisen tekstityksen yhtäaikainen läsnäolo saattoi hämmentää kyselyn vastaajia. Tekstitys ei myöskään ollut nimenomaan kuulovammaisille suunnattu vaan koko suomenkieliselle yleisölle. Siksi olisikin hyvä tarkastella lähemmin nimenomaan kuulovammaisille tekstitettyä esitystä tarkempien tutkimustuloksien saamiseksi.

Teattereille suunnattuun kyselyyn jätti vastaamatta sellaisiakin teattereita, joilla tiedetään olevan kokemusta teatteriesitysten tekstittämisestä. Näin ollen teattereillekin suunnatun kyselyn tulokset ovat lähinnä suuntaa-antavia ja tilannetta alustavasti hahmottelevia. Tekstityksiä tarjonneille teattereille lähetetyt lisäkyselyt eivät tuottaneet tulosta, joten tutkimus jätti jälkeensä avoimia kysymyksiä. Vielä tarkemmista tekstitysjärjestelyistä ja tekstittämisestä saisi oman erillisen tutkimuksensa. Kyselyllä saatiin kuitenkin arvokasta tietoa teattereiden asenteista, kokemuksista ja mahdollisten tekstitysten rahoitustarpeesta. Näillä eväillä toimeksiantajan on helpompi lähteä suunnittelemaan ja toteuttamaan tekstitysten lisäämisen hanketta käytännön elämässä.

Tutkielman aiheella on yhteiskunnallista merkitystä ja se on ajatuksia herättävä. Esiselvitys ja sen esittelytilaisuus herättivät kiinnostusta myös tiedotusvälineissä. Yhdenmukaisten mahdollisuuksien teemavuoden tarkoituksena oli herättää tietoisuutta vammaisten ihmisten oikeuksista kulttuurista nauttimiseen ja tarjota apuvälineitä ja keinoja ajatuksen toteuttamiseen. Myös teatterielämyksen kokemisen pitäisi olla kaikkien oikeus. Kuulovammaisten joukko on suuri, ja heidän lisäksi tekstitys teatterissa palvelisi myös maahanmuuttajia ja vanhuksia. Tekstityslaitteiston avulla teatteri voisi laajentaa katsojakuntaansa, sillä edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi englanniksi tekstitettyihin esityksiin voisivat tiensä löytää ulkomaiset matkailijat.

Tämän tutkielman voi ajatella toimivan johdantona tai ensiaskeleena myöhemmälle teatteritekstittämisen tutkimiselle. Olisi mielenkiintoista kaivautua syvemmälle tekstitysten toteuttamiseen esimerkiksi tarkastelemalla teatteriesityksen tekstitysprosessia alusta loppuun saakka. Myös yleisön vastaanottoa olisi hedelmällisempää tutkia, jos käytettävissä olisi tallennettu tekstitetty teatteriesitys. Näin voitaisiin vertailla alkuperäisesitystä ja tekstitystä sekä yleisön reaktioita tekstitykseen. Tutkittavaa teatteritekstittämisen saralla riittää.

7. LÄHDELUETTELO

- Aaltonen, Sirkku (toim.) 1998 *Käännetyt illuusiot. Näytelmäkääntäminen suomalaisessa teatterissa*. Tampere University Press.
- Fischer-Lichte, Erika 1983 *Das System der theatralischen Zeichen. Semiotik des Theaters. Eine Einführung*. Band 1. Narr, Tübingen.
- Fischer-Lichte, Erika 1992 *The Semiotics of Theater*. Käänt. Jeremy Gaines ja Doris L. Jones. Indiana University Press, Bloomington.
- Gottlieb, Henrik 2002 Untertitel: Das Visualisieren filmischen Dialogs. Friedrich, Hans-Edwin & Jung, Uli (toim.) *Schrift und Bild im Film*. Aisthesis Verlag, Bielefeld.
- Holopainen, Matti 2007. Tekstiä teatteriin -seminaari 20.11.2007 Helsingissä Ateneumin taidemuseossa.
- Karjalainen, Pekka 1998: Luentosarja Taiteen ja viestinnän oppilaitoksessa 22.4.1998.
- Landers, C.E., 2001 *Literary Translation. A Practical Guide*. Multilingual Matters, Clevedon. *Topics in Translation 22*.
- Mackerras, Judy 1989 *The Craft of Surtitling. About the House. Spring 1989*. Royal Opera House Covent Garden, Lontoo. 20-22.
- Marleau, Lucien 1982 *Les sous-titres... un mal nécessaire*. *Meta 27:3*. 271-285.
- Oittinen, Riitta & Tuominen, Tiina (toim.) 2007 *Olellaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere University Press.
- Oittinen, Riitta 2007 *Peukaloliisasta Nalle Puhiiin. Kuva, sana, ääni ja kääntäjä*. Oittinen & Tuominen 2007, 44-70.
- Russell Brown, John 1995 *The Oxford Illustrated History of Theatre*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Snell-Hornby, Mary 1996 *Sprechbare Sprache – Spielbarer Text: Zur Problematik der Bühnenübersetzung*. Snell-Hornby & Kadric, Mira & Kaindl, Klaus (eds.) *Translation und Text: Ausgewählte Vorträge*. WUK, Wien. 127-140.
- Tiusanen, Timo 1969 *Teatterimme hahmottuu*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Tuominen, Tiina 2007 *Vastaanottoa vai vastustusta? Audiovisuaalisten käännösten reseption tutkimusta*. Oittinen & Tuominen 2007, 295-307.
- Vertanen, Esko 2007, *Ruututeksti tiedon ja tunteiden tulkkina*. Oittinen & Tuominen 2007, 149-170.
- Virkkunen, Riitta 2001 *Tekstitys oopperassa*, Tampere University Press.

- Virkkunen, Riitta 2004 *Aika painaa. Oopperan tekstilaitekäännöksen toiminnalliset rajat*, Tampere University Press.
- Virkkunen, Riitta 2007. *Ruudun rajoissa – oopperan tekstittäminen*. Oittinen & Tuominen 2007, 244-266.
- Voipio, Melina 1998 Kääntämisen viettelys ja muita ajatuksia. Aaltonen, Sirkku (toim.) *Käännetyt illuusiot. Näytelmäkääntäminen suomalaisessa teatterissa*. Tampere University Press. 29-35.
- Vuortama, Eeva 2008. Teatteritekstittämisestä. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti]. Vastaanottaja Tanja Borg. Lähetetty 2.4.2008. Luettu 2.4.2008.
- Zatlin, Phyllis 2005 *Theatrical Translation and Film Adaptation*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon.

LIITE 1: TEATTERIYLEISÖLLE JAETTU KYSELYLOMAKE

Kysely teatteriesityksen tekstityksestä Espoon kaupunginteatterissa 17.–18.4.2007

Tämän kyselyn tarkoituksena on selvittää yleisön suhtautumista tekstitettyyn teatteriesitykseen. Kuulonhuoltoliitto, Teatterin tiedotuskeskus, Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos sekä Valtion taidemuseon Kulttuuria kaikille -palvelu toteuttavat Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuoden puitteissa selvityksen teattereiden mahdollisuuksista lisätä tekstityksiä esityksiinsä. Tavoitteena on kartoittaa näitä mahdollisuuksia ennen kaikkea kuulovammaista yleisöä, mutta myös ikääntyviä ja kieltä opettelevia katsojia varten. Käytän tietoja pro gradu -tutkielmassani Tampereen yliopistossa. Tiedot ovat luottamuksellisia, eikä yksittäisiä vastaajia voida tunnistaa myöhemmin. *Utvandrarna*-esitys on tekstitetty koko suomenkielistä yleisöä varten ja siinä on käytetty tekstitystä myös ilmaisukeinona.

Olisi mukavaa, jos ehtisit vastaamaan seuraaviin kysymyksiin. Ympyröi valitsemasi vaihtoehdot.

Tanja Borg

Vastaajan taustatiedot

- Ikäsi: _____
- Oletko a) kuuleva b) huonokuuloinen c) kuuroutunut
- Oletko aikaisemmin osallistunut teatteriesityksiin, joissa on tekstitys?
a) en koskaan b) kerran c) useammin

Tätä teatteriesitystä koskevat kysymykset

- Missä kohtaa katsomoa istuit?
a) vasen puoli b) oikea puoli c) parvi rivi: _____
  - Tekstin määrä: ehditkö lukemaan tekstit, eli oliko tekstiä
a) liian vähän b) sopivasti c) liikaa?
  - Tekstin koko: oliko teksti kooltaan
a) liian pientä b) sopivaa c) liian suurta?
  - Tekstin sisältö: sisälsikö tekstitys
a) kaiken tarpeellisen tiedon b) joitain puutteita c) paljon puutteita?
  - Tekstityksen sijoittelu
a) sopiva b) huono, miksi? _____
-
- Pystyitkö yhdistämään tekstitetyt repliikit oikeaan puhujaan?
a) helposti b) kohtalaisesti c) vaikeasti
  - Ehditkö seuraamaan näyttämön tapahtumia?
a) riittävästi b) kohtalaisesti c) en ollenkaan
  - Miten tekstitys vaikutti esityksen seuraamiseen?
a) häiritsi b) ei vaikutusta c) helpotti
  - Miten esitysten tekstittämisen lisääminen vaikuttaisi teatterissa käymiseesi?
a) kävisin harvemmin b) ei vaikutusta c) kävisin useammin

Kyselylomakkeen kääntöpuolelle voit kirjoittaa vapaasti kommentteja, ajatuksia ja toivomuksia, joita tekstitetty teatteriesitys tai sitä koskeva kyselylomake herätti. Ala-aulassa on pöytälaatikoita kyselykaavakkeiden palautusta varten.

Kiitos yhteistyöstä!

(Mahdolliset yhteydenotot s-postitse tanja.borg@uta.fi tai puhelimitse 040 704 8956.)

LIITE 2: TEATTEREILLE JAETTU KYSELYLOMAKE

Kysely teatteriesitysten tekstittämisestä

Tämän kyselyn tarkoituksena on kartoittaa tekstitettyjen teatteriesitysten nykytilaa Suomen teattereissa ja selvittää tekstitysten käytännön organisointia. Tutkimuksen perimmäinen tavoite on hahmotella teattereiden mahdollisuuksia lisätä tekstityksiä myös suomenkielisten esitysten osaksi mm. kuulovammaista ja ikääntyvää yleisöä varten.

Lihavoidut kohdat ovat pakollisia kenttiä. Kysymyksen perässä olevasta hehkulampun kuvasta saa lisäohjeita vastaamiseen viemällä cursorin lampun päälle.

Taustatiedot

Teatterin nimi

Teatterin sijainti

Teatterin paikkakunta

Tekstitettyjä esityksiä koskevat kysymykset

Kuinka usein ohjelmistossa on ollut tekstitettyjä esityksiä?

Onko tekstitettyjä esityksiä markkinoitu ja mainostettu erityisellä tavalla?

Jos on, miten?

Kuka on vastannut tekstitysten laatimisesta?

Kuka on vastannut tekstitysten ajastamisesta?

Kuka on vastannut tekstityksen vaatimasta tekniikasta ja laitteistosta?

Onko teatteri tarjonnut kuulovammaista yleisöä varten tekstitettyä tai tulkattua ohjelmistoa?

Millaisia kokemuksia ko. esityksistä saatiin?

Kuulovammaisia varten tekstitettyjä esityksiä koskevat kysymykset

Seuraavilla kysymyksillä tarkoitetaan tilannetta, jossa mm. kuulovammaista yleisöä varten tekstitettyjä kotimaisia teatteriesityksiä olisi teknisten ja taloudellisten puitteiden osalta mahdollista tarjota.

Olisiko teatterilla kiinnostusta lisätä ko. esityksiä ohjelmistoonsa?

Olisiko teatterilla tarvetta järjestää ko. esityksiä?

Kenen tulisi vastata rahoituksesta?

Tarvittaisiinko apua markkinointiin?

Lisätiedot

Kyselyn pohjalta on tarkoitus poimia muutama vastaaja täydentäviä lisäkysymyksiä varten. Olisiko teatterilla mahdollisuutta osallistua täydentävään haastatteluun?

Yhteystiedot täydentävää haastattelua varten.

Tähän voit vapaasti kirjoittaa kyselyn pohjalta heränneitä lisäkommentteja ja ajatuksia.

Tietojen lähetys

Tyhjennä

Suuret kiitokset lomakkeen täyttämisestä

The form interface consists of several elements: three dropdown menus with the text "--Valitse tästä--", a large empty text input area with a light blue background, and a smaller empty text input area. To the right of the dropdown menus are small lightbulb icons. At the bottom of the form is a button labeled "Tyhjennä".

DEUTSCHE KURZFASSUNG

Universität Tampere
Institut für Sprach- und Translationswissenschaften
Translationswissenschaft (Finnisch-Deutsch)

BORG, Tanja: Theaterübertitlung. Hörgeschädigte als Zielpublikum.

Magisterarbeit: 65 Seiten.
Deutsche Kurzfassung: 10 Seiten.
Mai 2008

---

1. Einleitung⁶

Theaterübertitlung ist eine Übertragungsmethode im Zusammenhang von fremdsprachigen Theateraufführungen, die aus im Vorfeld angefertigten, manuell bei der Aufführung eingegebenen Übertitlungslisten besteht. Meist werden die Übertitel oberhalb des Bühnengeschehens eingeblendet. Theaterübertitlung ähnelt vor allem der Opernübertitlung, und weist darüber hinaus Gemeinsamkeiten auch mit audiovisuellem Übersetzen, Dramenübersetzung und sogar Simultandolmetschen auf. Das Ziel dieser Arbeit ist, den vielschichtigen und relativ unerforschten Bereich der Theaterübertitlung eingehender zu erforschen.

Auslöser und Motivation für diese Untersuchung war ein Auftrag von *Kuulonhuoltoliitto* (Finnischer Verband der Hörgeschädigten), *Teatterin tiedotuskeskus* (Informationszentrum des Theaters) und des *Kulttuurikaikille* („Kultur für alle“) - Dienstes von *Valtion taidemuseo* (Nationalgalerie) im Rahmen des Europäischen Jahres der Chancengleichheit 2007. Ihr langfristiges Ziel ist, muttersprachliche Theateraufführungen den Hörgeschädigten mit Hilfe von Übertitlungen zugänglich zu

---

⁶ Einfachheitshalber wird in dieser Kurzfassung nur in der maskulinen Form geschrieben, mit dieser Form werden aber sowohl Frauen als auch Männer gemeint.

machen. Von muttersprachlichen Theaterübertitlungen könnten auch Senioren und Einwanderer Nutzen ziehen. Dieser Auftrag liegt der Untersuchung zugrunde, die einerseits die Einstellungen des Publikums gegenüber finnischen Theaterübertitlungen beleuchtet und andererseits nach der Attitüde und den Möglichkeiten der Theater in Hinsicht auf Übertitlungen fragt. Die Untersuchung, die den Kern dieser Arbeit bildet, wurde in Form von zwei einzelnen Umfragen durchgeführt.

2. Theaterübertitlung im Vergleich und in Abgrenzung zu anderen Formen der Translation

Theaterübertitlung kann als eigenständiger Untersuchungsgegenstand betrachtet werden, obwohl sie teilweise Gemeinsamkeiten mit Opernübertitlung, Filmuntertitlung⁷ und Dramenübersetzung aufweist (Griesel 2007, 56). Im Folgenden werden Charakteristika der Theaterübertitlung anhand dieser Gemeinsamkeiten, aber auch ihrer Unterschiede kurz vorgestellt.

Opernübertitlung ist der Bereich, der der Theaterübertitlung am nächsten steht (Griesel 2007, 57). Virkkunen (2007, 244) beschreibt die Praxis der Opernübertitlungen folgendermaßen: Die Übertitlung besteht aus ein- oder zweizeiligen Repliken und hilft, die Opernaufführung zu interpretieren. Die Übertitlung sollte sowohl inhaltlich als auch physisch ein Teil der Aufführung sein. (Virkkunen 2007, 244). Die Repliken werden bei jeder Aufführung manuell eingeblendet. Das Prinzip ist bei Theaterübertitlungen ähnlich. Der realzeitliche Charakter ist einer der Ecksteine der Übertitlung.

Die Theaterübertitlung ist ein vielschichtiger Prozess. Als Ausgangstext funktioniert anstatt des schriftlich vorliegenden Dramentextes die gesamte Inszenierung (Griesel 2007, 8). Bei der finnischen Nationaloper fangen die Übertitler ihre Arbeit schon bei den ersten Proben an, wodurch die Übertitlung schließlich dem zeitlichen Rahmen der Musik und der Bühnengeschehnisse reibungslos folgt und den Inhalt des

---

⁷ Mit *Filmuntertitlung* wird in dieser Kurzfassung auch auf andere Formen der Untertitlung (z.B. Untertitlung der Fernsehprogramme) hingewiesen.

Bühnenausdrucks begleitet (Virkkunen 2007, 246). Idealweise wäre die Vorgehensweise bei Theaterübertitlungen ähnlich und das Endergebnis wäre eine harmonische Ganzheit: eine übertitelte Theateraufführung.

Teilweise sind die Prinzipien der Filmuntertitlung für Theaterübertitlung zu applizieren. Nach James (2004, 152, zitiert nach: Tuominen 2007, 296) bildet das Zielpublikum das wichtigste Kriterium. Die Untertitlung sollte für das Publikum vor allem leicht lesbar und zuverlässig sein. Dazu werden Fehlerlosigkeit, Klarheit und Glaubwürdigkeit erfordert. Die Untertitlung sollte ein ungezwungener Teil der Ganzheit sein. (a.a.O.) Gleiches ließe sich auch für die Kriterien der Theaterübertitlung sagen. Darüber hinaus sollte die Übertitlung dem Tempo der ganzen Aufführung und der einzelnen Schauspieler folgen. Am wichtigsten ist allerdings die gute Lesbarkeit (Griesel 2007, 134).

In Abgrenzung zur Oper, die hauptsächlich auf Singen basiert und viel Wiederholung enthält, gründet sich Theater auf Sprechen. In der Oper bildet die Musik einen relativ stabilen zeitlichen Rahmen, was dem lebendigeren und variableren Theater fehlt. Oper ist weniger textverbunden als Theater (Griesel 2007, 59). Für den Opernübertitler ist die Kenntnis von Oper und Musik von großer Bedeutung (Griesel 2007, 60), was für den Theaterübertitler nicht im selben Maße erforderlich ist. Übertitlung in der Oper ist auch viel bekannter und üblicher als im Theater. In Finnland werden seit 1987 fast alle Opernaufführungen, auch finnische, mit Übertiteln angeboten (Virkkunen 2007, 355). Theaterübertitlung ist eher eine Seltenheit und kommt vor allem bei ausländischen Gastspielen vor.

Die größten Unterschiede zwischen Theaterübertitlung und Filmuntertitlung liegen in Ausgangs- und Zugangstext, ihre Verhältnisse, Zeit und Raum. Im Theater wird die Übertitlung während jeder Aufführung manuell eingeblendet und ist nach jeder Aufführung korrigierbar. Die Untertitel dagegen sind Teil der Filmkopie und nicht mehr korrigierbar. Filme haben einen unveränderlichen zeitlichen Rahmen, wogegen Theateraufführungen jedes Mal unterschiedlich sein können. Im Theater kann die Distanz zwischen Übertitlungen und Bühnengeschehen ziemlich groß sein, bei der Filmuntertitlungen ist die Situation umgekehrt. (Griesel 2007, 67.)

Dramenübersetzung hat im Grunde nur wenig gemeinsam mit Theaterübertitlung: die Theaterumgebung. Obwohl beide auf ihre Weise das Übersetzen von Theaterstücken darstellen, sind Übersetzungsprozess, Endprodukt (Übersetzung) und Rezeption sehr unterschiedlich. Da die Theaterübertitlung wegen ihrer Realzeitlichkeit Simultandolmetschen ähnelt (Griesel, 8), ist Dramenübersetzung eher mit literarischem Übersetzen vergleichbar. Theaterübertitlung wird von der Lesbarkeit und Schriftlichkeit diktiert, Dramenübersetzung von Sprechbarkeit und Mündlichkeit.

3. Durchführung der Untersuchung

Ziel meiner Befragungen war, neben der Definition von Theaterübertitlung herauszufinden, wie das Theaterpublikum als Rezipient und die Theater als Produzenten den Theaterübertitlung gegenüber eingestellt sind. Die Erhebung verfolgte den Zweck, die Erfordernisse herauszuarbeiten, die Hörgeschädigten ein positives, gleichwertiges Theatererlebnis beschern, ohne die Normalhörenden unberücksichtigt zu lassen, als auch zu untersuchen, welche konkreten Möglichkeiten die Theater haben, Übertitlungen anzubieten. Die Befragung war zweiteilig: eine Umfrage wurde an das Publikum einer übertitelten Gastaufführung ausgeteilt und eine andere finnischen Theatern per E-Mail gesendet.

Die an das Publikum gerichtete Umfrage wurde am 17. und 18.4.2007 in Espoo bei der Gastaufführung *Utvandrarna* („Die Auswanderer“) der schwedischen Theatergruppen *Riksteatern* und *Regionteatern Blekinge Kronoberg* an das Publikum ausgeteilt; das Publikum bestand sowohl aus hörgeschädigten wie normalhörenden Theaterbesuchern. Bei der Aufführung wurde hauptsächlich Schwedisch gesprochen, zusätzlich wurden fünf andere Sprachen (Englisch, Bosnisch, Persisch, Russisch und Ukrainisch) ausgiebig benutzt. Die nicht-schwedischen Repliken wurden in Form vielgestaltiger Übertitlungen ins Schwedische übersetzt. Diese wurde aber nicht oberhalb der Bühne in einer Laufschriftzeile gezeigt, sondern überall auf die Bühnenausstattung, je nachdem, wo der Sprecher stand, projiziert. Außerdem wurden verschiedene Schriftarten und -größen benutzt. Wegen der kreativen Verwendung der schwedischen Übertitlungen erwies sich die Aufführung als sehr dankbar. Neben der

schwedischen wurde während der finnischen Tournee eine finnische Übertitlung eingeblendet. Die finnische aus zwei Textzeilen bestehende „traditionellere“ Übertitlung wurde oberhalb der Bühne projiziert. Die Umfrage enthielt nur fertige Antwortalternative, aber viele haben die Rückseite des Fragebogens zum Kommentar benutzt.

Eine Testgruppe von Hörgeschädigten besuchte die übertitelte Aufführung. Insgesamt antworteten 76 Zuschauer, wovon 57 Normalhörende und 16 Hörgeschädigte waren. Sie repräsentierten Altersgruppen von 23 Jahren bis 81 Jahren, die meisten waren allerdings über 50-jährige. Problematisch war ein technischer Ausfall am 17.4.2007, wegen dem die Übertitlung während der ersten Hälfte der Aufführung nicht funktionierte und die Mehrheit der Hörgeschädigten nach der Pause das Theater verließ. Daher blieb die Zahl der Antworten von der eigentlichen Zielgruppe geringer als erwartet. Teilweise wird der Ausfall auch Einfluss auf die Antworten gehabt haben. Jedenfalls beweist der Fortgang der Hörgeschädigten die Wichtigkeit der Übertitlungen für sie.

Die zweite Umfrage wurde in elektronischer Form per E-Mail an 58 finnische Theater gesendet. Die Umfrage bestand aus den vier folgenden Fragegruppen: Hintergrundinformationen, Erfahrungen mit übertitelten Gastaufführungen, Erfahrungen mit Übertitlung/Dolmetschen für Hörgeschädigte und freie Kommentare. Die Umfrage enthielt sowohl fertige Antwortalternativen als auch offene Fragen. Von den 58 Theatern antworteten 24. Einige Theater willigten zu einem vertiefenden Interview ein, aber keines beantwortete letztlich die zusätzlich per E-Mail gesendeten Fragen.

Die Zahl der Antworten war bei den Umfragen so gering, dass die in den folgenden zwei Kapiteln vorgestellten Ergebnisse in erster Linie als rein richtungweisend anzusehen sind.

4. Theaterübertitlungen in den Augen des Publikums – Ergebnisse der Umfrage

Die Hörgeschädigten waren mit der Übertitlung der Gastaufführung in der Hauptsache zufrieden. Die Idee, Übertitlungen auch bei einheimischen Aufführungen zu verwenden, wurde sehr positiv aufgenommen. Von den 16 Hörgeschädigten würden 14 öfter das Theater besuchen, wenn die Aufführungen mit Übertiteln versehen wären. Auch die Normalhörenden hatten eine positive Einstellung den Übertitlungen gegenüber: nur 2 von 57 würden einen Theaterbesuch heimischer Bühnen wegen Übertitlungen nicht besuchen und 11 Normalhörende würde das Theater wegen übertitelter Aufführungen sogar öfter besuchen. Die Umfrage verriet allerdings einige Umstände, die bei Verwirklichung der Übertitlungen zu berücksichtigen sind.

Am wichtigsten ist selbstverständlich das Funktionieren der Technik, weil ohne Übertitlungen die Hörgeschädigten die Aufführung gar nicht folgen können. Das wurde evident am 17.4.2007. Auch die Stellung der Übertitlung ist sorgfältig abzuwägen, damit die Repliken reibungslos mit dem richtigen Sprecher zu verbinden sind. Damit hatten sowohl Hörgeschädigte als auch Normalhörende Probleme. Benutzung von verschiedenen Farben könnte das Zuordnen von (schriftlich fixierten) Repliken zu (sprechenden) Schauspielern erleichtern. Die Übertitlungen sollten auch nicht zu weit von der Bühne projiziert werden, damit es dem Übertitlungen mitlesenden Publikum möglich ist, gleichzeitig die Bühnengeschehnisse zu verfolgen. Die Übertitlung sollte von allen Sitzplätzen aus lesbar sein.

Die neben dem Sprecher projizierte schwedische Übertitlung wurde in vielen Fragebogen gelobt. So eine Übertitlung wird auch physisch ein Teil der Inszenierung und ist, wenn sorgfältig ausgeführt, leicht neben dem Verfolgen der Bühnengeschehnisse zu lesen. Eine einfachere und neutrale Alternative ist, die Repliken oberhalb der Bühne zu projizieren. Indessen haben die Bühnenausstattung, Größe und Form der Bühne sowie der Zuschauerraum Einfluss auf die letztendliche Verwirklichung der Übertitlung. Zwecks guter Lesbarkeit sollte die Übertitlung inhaltlich so knapp und klar wie möglich sein. Gleichwohl sollte sie den Inhalt und die Stimmung so gut wie möglich übermitteln.

Auf Grund dieser Antworten ist das Publikum in seiner großen Mehrheit offen für Übertitlungen. Es ist zu betonen, dass es das Ziel ist, nicht alle, sondern einige Aufführungen regelmäßig zu übertiteln. So könnten die Hörgeschädigten und andere mögliche Zielgruppen übertitelte Aufführungen wählen und diejenigen, die Übertitlungen als störend empfinden, andere Aufführungen besuchen. Wesentlich bei der Verwirklichung der Übertitlung ist sorgfältige Planung.

Eine genauere Verteilung der Antworten ist in Tabelle 1 (Hörgeschädigte) und Tabelle 2 (Normalhörenden) zu sehen.

Tabelle 1.

	Antwort- alternative	Zahl	Antwort- alternative	Zahl	Antwort- alternative	Zahl
Zahl der Hörgeschädigten		16				
Haben Sie früher übertitelte Aufführungen besucht?	niemals	6	einmal	6	öfter	4
War die Quantität des Textes:	zu wenig	3	passend	12	zu viel	0
War die Größe des Textes:	zu klein	1	passend	15	zu groß	0
Beinhaltete der Text:	alles Nötige	6	einige Mängel	6	viele Mängel	3
Wie war die Stellung des Textes?	passend	13	schlecht	2		
Wie gelang es Ihnen, die Repliken mit dem richtigen Sprecher zu verbinden?	leicht	8	annehmbar	6	schwierig	2
Haben Sie es geschafft, die Bühnengeschehnisse zu folgen?	ausreichend	11	annehmbar	4	gar nicht	0
Wie hat die Übertitlung Ihr Theatererlebnis beeinflusst?	störend	1	kein Einfluss	5	erleichternd	9
Was für einen Einfluss würde ein häufigeres Anbieten von Übertitlung bei einheimischen Aufführungen haben?	negativer ⁸ Einfluss	0	kein Einfluss	2	positiver ⁹ Einfluss	14

⁸ Die Befragten würden Theater seltener besuchen.

⁹ Die Befragten würden Theater öfter besuchen.

Tabelle 2.

	Antwort- alternative	Zahl	Antwort- alternative	Zahl	Antwort- alternative	Zahl
Zahl der Normalhörenden		57				
Haben Sie früher übertitelte Aufführungen besucht?	niemals	21	einmal	14	öfter	21
War die Quantität des Textes:	zu wenig	4	passend	46	zu viel	2
War die Größe des Textes:	zu klein	0	passend	57	zu groß	0
Beinhaltete der Text:	alles Nötige	32	einige Mängel	16	viele Mängel	6
Wie war die Stellung des Textes?	passend	42	schlecht	13		
Wie gelang es Ihnen, die Repliken mit dem richtigen Sprecher zu verbinden?	leicht	36	annehmbar	17	schwierig	2
Haben Sie es geschafft, die Bühnengeschehnisse zu folgen?	ausreichend	41	annehmbar	14	gar nicht	0
Wie hat die Übertitlung Ihr Theatererlebnis beeinflusst?	störend	6	kein Einfluss	12	erleichternd	35
Was für einen Einfluss würde ein häufigeres Anbieten von Übertitlung bei einheimischen Aufführungen haben?	negativer Einfluss	2	kein Einfluss	43	positiver Einfluss	11

5. Theaterübertitlungen in den Augen von Theatern – Ergebnisse der Umfrage

In Finnland ist Theaterübertitlung noch ziemlich ungewöhnlich. Die Mehrheit der Theater (16 von 24), die antworteten, hatten keine Erfahrungen mit übertitelten fremdsprachigen Aufführungen. Sechs Theater hatten übertitelte Gastaufführungen selten im Repertoire und zwei Theater ab und zu. Nur *Kansallisooppera* (Finnische Staatsoper) bietet übertitelte (Opern-)Aufführungen regelmäßig an. Die Übertitlungen verlangen eine bestimmte technische Ausrüstung, die beispielsweise aus LED-Tafel oder PC, Videoprojektor und Leinwand bestehen. Fünf Städte in Finnland (Vaasa, Espoo, Turku, Oulu und Rovaniemi) besitzen die benötigte Ausrüstung; überdies verfügt die Finnische Staatsoper über eine LED-Tafel, die sie auch ausleiht. Die

übrigen Theater hatten die Technik geliehen oder die gastierende Gruppe hatte sie mitgebracht. Zusammenarbeit mit den oben genannten fünf Theatern, die die technischen Voraussetzungen erfüllen, scheint am günstigsten, wenn man für die Zukunft verstärkte Übertitlungen plant.

Zusammenarbeit mit Hörgeschädigten war den Theatern bekannt. Die Mehrheit (15 von 24) hatten bereits einmal oder öfter entweder Übertitlungen oder Gebärdendolmetscher bei den Aufführungen gehabt. Der Nachteil des Gebärdendolmetschers ist aber die kleine Zielgruppe. Nur eine begrenzte Zahl von Tauben kann einer Verdolmetschung wegen beschränkter Sichtbarkeit folgen. Dazu ist die Zeichensprache nur für Taube verständlich, wogegen die Übertitlung allen Zuschauern (sowohl Normalhörenden wie Hörgeschädigten) zugänglich ist. Die Benutzung von Hörgeräten kann manchmal im Theater wegen der Akustik störanfällig sein. Die Erfahrungen in der Zusammenarbeit mit den Hörgeschädigten waren bei allen Theatern sehr positiv. Interesse für ein häufigeres Anbieten von Übertitlungen zugunsten der Hörgeschädigten hatten fast alle Theater (nur 2 von 24 hatten kein Interesse). Die Mehrheit (18 von 24) hatten auch konkreter Bedarf für Übertitlungen erkannt.

Demnach waren die Einstellungen der Theater positiv und die Übertitlungen wurden als notwendig angesehen. Die größte Herausforderung war aber die Finanzierung. Technik, Übertitler und Einblender bringen Kosten mit sich, die nach Ansicht der meisten Theater mit Hilfe externer Finanzierung gedeckt werden sollten. Als Sponsoren wurden meistens die Stadt, der Verband der Hörgeschädigten und der Staat genannt. In der nächsten Phase sollten die Finanzierungsmöglichkeiten der genannten möglichen Sponsoren herausgefunden werden. Aufgrund der offenen Kommentare war die Aktivität der Hörgeschädigten die Grundvoraussetzung für die Zusammenarbeit. Falls sie nicht selbst dazu beitragen würden, blieben auch ihre Bedürfnisse den Theatern verborgen.

6. Zum Schluss

Die Anwesenheit von Hörgeschädigten bringt ganz neue Aspekte in das Feld der Übertitlung. Beispielsweise sind bei einer Theateraufführung sowohl visuelle als auch akustische Elemente anwesend. Beide Elemente haben eine bedeutungstragende Rolle. Den Hörgeschädigten sind aber die akustischen Elemente teilweise oder völlig unzugänglich. Durch die akustischen Elemente kann vieles erzählt werden, was nicht mit Worten ausgedrückt wird (Oittinen 2007, 62). Daher wird vom Übertitler erforderlich sein, die akustischen Zeichen erkennen und interpretieren zu können und die wesentlichen Informationen der akustischen Elemente (Geräuschkulisse [z.B. Schüsse, Lächeln], Betonung [ironisch, freundlich], Sprechweise [Flüstern, Brüllen] usw.) mit Hilfe der schriftlichen, visuellen Mittel der Übertitlung den Hörgeschädigten zugänglich zu machen. Für ein hörgeschädigtes Zielpublikum könnten Farben als Erkennungszeichen der Sprecher und verschiedenen Schriftarten (z.B. Kursiv) als Signal besonderer Sprechweisen eine Rolle spielen.

Diese Arbeit sammelte Informationen über Theaterübertitlung und stellte die gegenwärtige Situation aus dem Blickwinkel des Publikums und der Theater dar. Es wäre im Folgenden aufschlussreich, ein Übertitlungsprozess von Anfang an zu folgen und analysieren. Eine Untersuchung über die Rezeption von Übertitlungen wäre möglicherweise noch aussagekräftiger, wenn eine Videoaufnahme von einer übertitelten Aufführung zur Verfügung stünde. Insgesamt ist das Gebiet der Theaterübertitlung weiterhin kaum untersucht worden, die Übertitlung (oder Untertitlung) für Hörgeschädigte noch weniger. Diese Arbeit kann als eine Einleitung für weiterführende Arbeiten zum Thema dienen, das gesellschaftliche Bedeutung hat und während des Untersuchungsprozesses auch Interesse auf nationalem Niveau weckte. Das Europäische Jahr der Chancengleichheit sollte spürbare Folgen für die Zukunft haben und nicht in einzelnen Aktionen oder dem Bezeugen von gutem Willen versiegen.